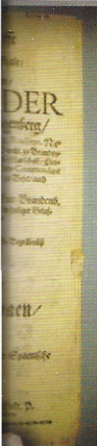
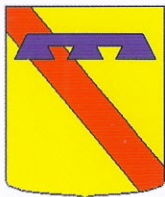

*DE LOKALE GESCHIEDENIS
VAN DE GEMEENTEN RHEDEN EN ROZENDAAL*

*Jaargang 56
Nummer 169
December 2010*

*AMBT
&
HEERLIJK
HEID*

Oudheidkundige Kring RHEDEN-ROZENDAAL

Doelstelling

De Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal is opgericht 11 januari 1954 en heeft zich ten doel gesteld:

De bevordering van de kennis van de geschiedenis van land en volk van de Veluwezoom, in het bijzonder van de gemeenten Rheden en Rozendaal. De Vereniging tracht dit doel te bereiken door het houden van lezingen en exposities, het bewaren van historische voorwerpen en door het bevorderen van plaatselijk onderzoek op historisch gebied alsmede door steun van en samenwerking met instellingen, stichtingen en verenigingen die een soortgelijk doel nastreven.

Activiteiten

Het archief van de Kring wordt bewaard in het Gelders Archief Arnhem en omvat een grote verzameling boeken, dia's, foto's en andere voorwerpen. In overleg zijn deze archiefstukken voor eenieder te raadplegen.

Vier maal per jaar wordt er een lezing gehouden door een deskundige, die een interessant onderwerp belicht. In de zomer en de winter wordt voor de leden een excursie georganiseerd. Het eigen periodiek verschijnt per kwartaal, waarin onderwerpen behandeld worden die een raakvlak hebben met zowel de locale als regionale geschiedenis.

De kring heeft ook een inspirerende website die pro-actief beheerd wordt.

De kring is aangesloten bij het Gelders Erfgoed.

Bestuur

Voorzitter

J. Wunderink 026-3617023
correspondentie via secretaris
of via d.wunderink@chello.nl

Secretaris

T. van der Werf
Prins Hendriklaan 18
6881 HX Velp
026-3616164 / 06-17301002
tanny@tiscali.nl

Penningmeester en ledenadministratie

H.A. Lampe
Havikerwaard 53, 6994 JH De Steeg
0313-633001 / andre.lampe@planet.nl

Bestuursleden

D. Bruil-Winterink 0313-450217
m.bruil@bruilleisure.nl

W. Maresch 0313-423045
wencel.maresch@planet.nl

Th. Korevaar 0313-415490
th.korevaar@hotmail.com

M. Idema 026-3613242
imartin@xs4all.nl

Website

www.oudheidkundigekring.nl

Webmaster

G. de Jong 026-4954780
gerrit.dejong@chello.nl

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een ge-
automatiseerd gegevensbestand, of open-
baar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever

Ambt & Heerlijkheid

Is een uitgave van de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal en verschijnt 4 keer per jaar. Nummer 169, december 2010, ISSN 1384-3362

Redactie

W. Maresch, red. voorzitter
wencel.maresch@planet.nl
M.C.A.P. Brekelmans-Roelofs
hildebrekelmans@upcmail.nl

I.M. ten Holte-Oerlemans
ida-maria@planet.nl

J.P. Rijnbende
hans.rijnbende@planet.nl

P.J. den Boer-Pinxter
nellekepinxter@chello.nl

W.M.J. de Wit
walter.dewit@hetnet.nl

Redactieadres

W. Maresch
Dorpstraat 64
6956 AR Spankeren

Abonnement

In combinatie met het lidmaatschap van de Oudheidkundige Kring
Abonnement € 23,- per jaar.

Bankrekening

556713591 Oudheidkundige Kring Rheden
De Steeg

Losse nummers € 4,25 per stuk
Te verkrijgen bij: Jansen & De Feijter en
Bruna te Velp, Read Shop te Rheden en
Bruna te Dieren.

Vormgeving

Mirjam Zweers

Druk Nextprint Rosmalen

Inhoud

- 1 *Inhoud en woord van de redactie*
- 2 *Alexander Vrijheer van Spaen
deel 4
Nelleke den Boer-Pinxter*
- 10 *De grote Laar te Spankeren
A.T.G. Elzenbroek*
- 18 *Monument Onderduikershol
Walter de Wit en Wencel Maresch*
- 21 *Historische wandelingen
Hilde Brekelmans*
- 22 *Toeristische uitzichtpunten en
heuvels op de zuidoostelijke
Veluwezoom
deel 3 Koepel de Kaap
Walter de Wit*
- 25 *De zorg voor een gezond
stukje vlees
Frans Wellink*
- 27 *Slachthuis Rheden
Frans Wellink*
- 30 *Boekbespreking
Herborg
Walter de Wit*
- 31 *Boekbespreking
De Gelderse canon*
- 32 *In memoriam
J.F. van Oosten Slingeland
Walter de Wit*
- 33 *Bestuursmededelingen*

Laatste van het jaar

Het laatste nummer van *Ambt & Heerlijkheid* van 2010 alweer. We hopen dat u er tijdens de feestdagen enkele genoeglijke uren aan zult beleven. De redactie en de auteurs hebben er menig uur in gestoken om weer een stukje lokale geschiedenis samen te vatten of te onthullen en daar blijven we uiteraard ook in 2011 mee doorgaan.

Volgend jaar verschijnen weer vier edities van *Ambt & Heerlijkheid*, waarbij de tweede editie, nummer 171, geheel in het teken staat van Landgoed de Bockhorst in Spankeren.

Nelleke den Boer-Pinxter beschrijft in de vierde en laatste aflevering van deze serie, het leven en de bezittingen van Alexander Vrijheer van Spaen. Het betreft de periode vanaf zijn derde huwelijk in 1677 tot aan zijn dood in 1692.

Het Grote Laar in Spankeren was een boerderij die in het verleden uitgroeide tot een heus landgoed. Het wist deze status echter niet te behouden. De geschiedenis gaat terug tot zeker 1300, maar de locatie was al veel langer in gebruik als boerderijplaats. Ton Elzebroek beschrijft het (grote) Laar in twee delen.

Een jaar geleden alweer werd een monument onthuld in de bossen van Middachten in De Steeg. Het markeert de plek van een onderduikershol, dat daar van april 1943 tot februari 1944 als zodanig dienst deed.

Frans Wellink vertelt in twee verhalen de geschiedenis van het slachthuis in Rheden. Dat werd in 1922 gesticht onder druk van de Rijksoverheid. Iedere gemeente kreeg z'n eigen slachthuis en vleeskeuring, waardoor de kwaliteit gewaarborgd werd.

Op 8 november van dit jaar overleed Jan Frans van Oosten Slingeland. Hij was in 1954 de eerste voorzitter van onze Kring. Walter de Wit tekent voor het In Memoriam.

In de serie 'Toeristische uitzichtpunten op de Zuid-Oost Veluwe, dit keer het verhaal over Koepel de Kaap. Het is één van de weinige koepeltjes die bewaard is gebleven en waarvan het uitzicht niet verloren is gegaan.

De redactie

Alexander Vrijheer van Spaen en zijn bezittingen deel 4

Nelleke den Boer-Pinxter

Deze aflevering gaat over Alexander van Spaen vanaf zijn derde huwelijk in 1677 met Dorothea von Flemming tot aan zijn dood in 1692 en is het laatste stuk van deze serie.

Alexanders 3e huwelijk

In 1676 overleed de tweede vrouw van Alexander, Johanna en bleef hij met 9 kinderen achter. Zes dochters en twee zonen uit zijn eerste huwelijk, en een dochter uit zijn 2de huwelijk dat slechts anderhalf jaar oud was.

In 1677 hertrouwde Alexander met Dorothea von Flemming, die weduwe was van Freiherr von Schwerin. Zij overleefde haar man en gaat na zijn dood naar Berlijn, waar ze gestorven en begraven is.

Na de dood van Alexander procedeerde zijn weduwe vanuit Berlijn tegen haar stiefkinderen om alimentatie te krijgen.

Keurvorst Frederik Willem, stadhouder Johan Maurits en Alexander

Keurvorst Frederik Willem

Johan Maurits

De Pruisische prins Frederik Willem, zoon van de keurvorst van Brandenburg, Johan Maurits van Nassau-Siegen, en Alexander van Spaen kenden elkaar doordat de prins van 1634 tot '38 aan het hof in Den Haag verbleef, waar Alexander page was. Maurits en Frederik Willem leerden elkaar nog beter kennen bij de belegering van de Schenkenschanz, een onneembaar geachte vesting in de Rijn bij Millingen.

Johannes Jacobus Schort Johan Maurits wist de vesting op de Spanjaarden te heroveren. Frederik Willem was troonopvolger in een periode dat Brandenburg nog in opkomst was. Brandenburg werd in de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) bijna volledig verwoest. Zijn vader moest toezien hoe Brandenburg eerst werd geplunderd door de Zweden, de troepen van de Duitse keizer en ten slotte door zijn eigen leger dat lange tijd geen soldij had gehad. Toen Frederik Willem op 20-jarige leeftijd in 1640 zijn vader opvolgde, moest de herbouw van het land beginnen vanuit het veel verder naar het oosten liggende Pruisen, dat in de oorlog buiten schot was gebleven.

Acht jaar na zijn troonsbestijging kwam een einde aan de dertigjarige oorlog. Frederik Willem was er gunstig uitgesprongen bij de Vrede van Münster.

Vrede van Münster

Hij had in 1648 een staat die bestond uit vijf geografisch sterk gescheiden gebieden. Toen Frederik Willem keurvorst werd, werd hij tevens markgraaf van Brandenburg, hertog van Pruisen, Pommeren, Maagdenburg en Kleef, graaf van de (Rheinische) Mark, vorst van Minden en Halberstadt. De keurvorst benoemde Johan Maurits in 1647 tot zijn stadhouder in de landen Kleef en Mark. Op voorspraak van de keurvorst werd Johan Maurits in 1652 verheven tot 'vorst' van het Rijk en in hetzelfde jaar tot grootmeester van de protestantse Johanniterorde in de balije Brandenburg. Frederik Willem en Johan Maurits waren handige en moedige vechters, maar ze kenden de strijd zo goed dat ze hun best deden om die te vermijden. Frederik Willem vormde een staand leger, dat uiteindelijk 24.000 man zou omvatten en de meeste vijanden afschrikte. De meeste andere vorsten in die tijd hadden een huurleger.

De maatschappelijke en militaire carrières van Alexander verliepen voorspoedig. Alexander was onder andere lid van de geheimraad, kamerheer van de keurvorst en landdrost van Kleef. In 1658 werd hij opperbevelhebber van de Kleefse en Markse vestigingen en gouverneur van Wezel.

Klok van slot Moyland die Alexander cadeau kreeg van de keurvorst in 1669.

Alexander kreeg in 1669 van de keurvorst een klok cadeau voorzien van zijn initialen F W C (Frederik Willem Churfürst) voor kasteel Moyland. Dat jaar was de verbouwing van de buitenkant van het slot klaargekomen met de voltooiing van de toren waarvoor de klok bestemd was. De renovatie van de binnenkant van het kasteel kwam in 1680 klaar.

In 1674 werd hij gouverneur van de Schenkenschanz. Een jaar later werd hij luitenant-generaal van de cavalerie. Hij was al de plaatsvervanger van stadhouder Johan Maurits. Na diens dood in 1679, volgde hij hem op als stadhouder van de landen Kleef en Mark. Hij heeft veel naam verworven als gezant. Zo trad hij op bij de Nijmeegse vredesonderhandelingen 1678/79. Hij reisde veel tussen Den Haag en Berlijn als bemiddelaar tussen de keurvorst en de Oranjes. Zo was hij in 1688 bij de troonsbestijging van stadhouder/koning Willem III in Londen.

Portret van stadhouder / koning Willem III

Alexander had ook contacten dichterbij huis, in Gelderland. In een brief aan Godard van Reede van Amerongen maakt hij melding van een bezoek aan Rozendaal en Middachten en schrijft hij dat hij had meegewerkt om voor stadhouder Willem III de aankoop van Het Loo te regelen. Godard van Reede schrijft 10 februari 1672 in een

brief aan E. van Weede: "de heer vorst Maurits en de generaal majoor Spaen zullen een dezer dagen (daar vertrouw ik op) naar Den Haag gaan" enz. 30 Augustus 1684 schrijft Alexander aan Van Reede dat hij op bezoek geweest is in Gelderland en te Dieren zijn Hoog-

heid Willem III heeft gezien en er ook een beetje mee heeft gesproken. Met van Reede ging hij familiair om en noemde hem zelfs neef. In een brief van 26 august 1686 schrijft Alexander aan Van Reede, die in het buitenland was: ik wens dat U weer snel in het land bent en wij af en toe weer eens bij elkaar kunnen komen om een glaasje met elkaar te drinken en vrolijk te zijn ....

De Sarcofaag van de Grote Keurvorst in het Hohenzollerngraf in de dom van Berlijn

Toen Frederik Willem in 1688 stierf, na een regering van bijna vijftig jaar, werd hij in heel Europa ‘de Grote Keurvorst’ genoemd en stond Pruisen met één miljoen inwoners op de kaart. Het zelfde jaar werd Alexander bevorderd tot generaal-veldtuigmeester.

Keurvorst Frederik III en Alexander

Op zeventigjarige leeftijd moest Alexander in 1689 met de opvolger van de Grote Keurvorst, Frederik III ten oorlog trekken tegen de Fransen. Bij de belegering van Bonn kwam het tot een openlijke breuk tussen de legeraanvoerders Schöning en Barfuß, de meerderen van Alexander. Hierop moesten ze hun degens afgeven aan Frederik III en gaf deze aan Alexander het opperbevel over zijn leger. De benoeming had niet de bijval van

*Keurvorst
Frederik III*

de troepen, ze vonden hem te oud en gebrekkig en gaven hem niet hun volle vertrouwen. De overdracht van het commando had waarschijnlijk te maken met zijn grote staat van dienst en had in de praktijk niet zo veel te betekenen omdat de keurvorst zelf bij het leger was. Deze zorgde er dan ook zelf voor dat Bonn ingenomen werd. In 1689 verpandde Frederik III, “het gemaal” (=accijns op het gemalen graan) in Gennep, Hamme en Lipstadt aan Alexander.

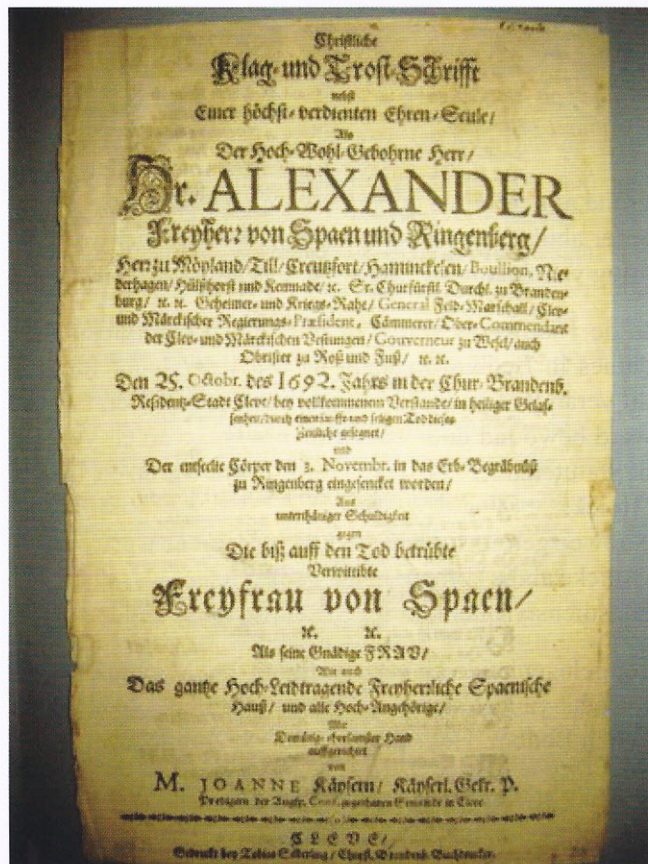
Op 2 maart 1691 werd Alexander uiteindelijk tot generaal-veldmaarschalk van Brandenburg benoemd, een kroon op zijn militaire carrière. Frederik III, regeerde op en ander manier dan zijn vader, die op regionale regeringen bouwde.

Hij stond een absolute centraal geregeerde staat voor. In zijn ogen had Alexander van Spaen te veel invloed. Misschien was dat mede de reden van Frederik III om in 1695 het representatieve slot Moyland te verwerven van de familie van Spaen om te voorkomen dat Frederik Willem net zo veel macht kreeg als zijn vader Alexander.

Dood van Alexander van Spaen

Alexander Rijksvrijheer van Spaen, Heer van Cruisfort, Ringenberg, Hamminkeln, Moyland, Till, Kemmena, Hulshorst, Nederhagen en Biljoen, overleed te Moyland bij Kleef, 72 jaar oud en is in Ringenberg begraven evenals zijn 2 eerste echtgenotes, Hendrina van Arnhem en Johanna Dorothea Quadt von Wickradt. Een gedenksteen is te bewonderen achter in de kerk in Ringenberg. Oorspronkelijk dekte deze de ingang naar de grafkelder van de Van Spaens in het koor af.

Johannes Kayser, dominee van de gereformeerde kerk in Kleef, schreef een klaagschrift op de dood van Alexander van Spaen. Het klaagschrift berichtte,

Voorkant van het klaagschrift

Achterkant met het Latijnse gedicht

Portret Frederik Willem van Spaen

dat Alexander van Spaen stierf op 25 oktober 1692 in Kleef en dat hij 3 november in de slotkapel in Ringenberg werd bijgezet. Met een toespeling op de naamsverwantschap van de dode met Alexander de Grote, bezingt Kayser zijn militairen daden, de verdiensten voor de beide keurvorsten van Brandenburg evenals Van Spaens vroomheid.

Het klaagschrift eindigt met een Latijns gedicht in de vorm van een door een zuil bekroonde rouwwagen. Na de dood van Alexander vertrekt zijn weduwe Dorothea van Flemming naar Berlijn en gaat zijn oudste zoon Frederik Willem van Spaen op slot Moyland wonen.

Zonen van Alexander

Zijn zonen Frederik Willem en Alexander Bernhard II werden in zijn testament als universele erfgenamen aangewezen, „zum besseren Unterhaltung meiner Freijherr(lichen) Stammes und Namens.

Frederik Willem erfde Cruisfort, Moyland, Till, Hulshorst, Nederhagen, en Kemmena. Alexander Bernhard II erfde Ringenberg, Haminkelen en Biljoen. Met hem begint de tak

Ringenberg. Hieruit blijkt dat Alexander Moyland belangrijker vond dan Ringenberg en Biljoen. In 1671 werd Frederik op voorspraak van stadhouder Johan Mauritz van Nassau-Siegen, in de Johannierter orde opgenomen. In 1685 nam hij het ambt van landdrost van Kleef over. In 1692 werd hij krijgs- en domeinraad van Brandenburg en in 1694 raadsheer van het gerechtshof van Kleef en Mark. In 1695 dwingt keurvorst Frederik III hem slot Moyland en zijn domeinen te verkopen voor 150.000 Reichstaler.

Na de onvrijwillige verkoop legt Frederik Willem al zijn Brandenburgse ambten neer en trekt zich terug op slot Biljoen in Velp. In 1696 koopt hij Biljoen van zijn broer, met de helft van de daartoe en tot Nederhagen behorende goederen en rechten. Met hem begint de tak Biljoen.

Dochters van Alexander

Alexander van Spaen heeft tijdens zijn leven een groot vermogen aan geld en obligaties opgebouwd. Hieruit verschaft hij zijn dochters, die niet meedeelden in de voor zijn beide zonen gereserveerde erfenis, enige compensatie.

Alexander zorgde dat zijn dochters trouwden met leden van adellijke families uit het Neder-Rijnse gebied. Bijna al zijn schoonzonen dienden in het leger van de keurvorst van Brandenburg. Verschillende stierven op het slagveld. Een dochter bracht hij in een stift (klooster) onder als abdis.

De dames in het stift droegen wereldlijke kleding en hadden hun eigen huishouding met bedienden. Het leven deed er niet onder voor het leven op het kasteel. Iedere stiftsdame had het recht op een prebende, een soort uitkering voor het levensonderhoud, die jaarlijks werd uitbetaald. De religieuze plichten van de dames waren o.a. het bezoeken van kerkdiensten en de voorbeden. Een stift bood de adel de mogelijkheid hun dochters veilig en binnen de eigen stand onder te brengen en tegelijk iets voor het zielenheil van de familie te doen.

Ruïne van het klooster te Bedbur 1749

Mechteld Catherina van Spaen (1660-1728), de derde dochter van Alexander, wordt in 1678 abdis van het hoogadelijk vrijwereldlijk Stift te Bedbur bij Kleef. Bedbur is een stift, waar alleen adellijke dames worden toegelaten met 8 kwartieren. In 1604 werd het klooster verwoest en verhuisde het naar een aangekocht pand in Kleef. Dit pand wordt later volgens W.A. van Spaen, door zijn grootvader Alexander van de

grond af herbouwd onder de voorwaarde dat zijn dochter er abdis mag worden. Mechteld wordt met toestemming van de koning abdis, zij was toen pas 18 jaar oud.

In de 16de eeuw waren er nog alleen katholieke stiftsdames in Bedbur, maar in de tijd van Mechteld werd dit veranderd en wel op een bijzondere manier. Bedbur werd bewoond door 16 stiftsdames waarvan er, volgens de statuten uit 1771, 2/3 gereformeerd waren en 1/3 katholiek.

Na twee gereformeerde abdisen moest er weer een katholieke abdis komen. In het gebied Kleef was in die tijd godsdienstvrijheid, in tegenstelling tot in Gelderland.

Ter gelegenheid van het overlijden van Mechteld maakt J. Coets-van Westrem in 1728 een gedicht. Ze is begraven in Bedbur. Het Stift werd in 1802 opgeheven.

In 1679 stierf Dorothea van Spaen (1671-1679) in Nijmegen, 8 jaar oud. Ze werd begraven in het familiegraf in Ringenberg.

In 1679 trouwde Agnes Judith van Spaen (1658-1731), Alexanders een na oudste dochter, op kasteel Biljoen met Deam Sigismund von Pflug, hofmaarschalk van de keurvorst en overste in diens leger. Ze trouwden op huwelijkse voorwaarden. Hij stierf in 1683. Hierna trouwde ze voor de tweede maal in 1689 met Felix von Schwerin, die het zelfde jaar overlijdt in dienst van Brandenburg bij Bonn bij een gevecht waarbij zijn schoonvader aanwezig was. In 1698 trouwde ze voor de derde maal, deze keer met Charles de Lostanges, overste in dienst van Brandenburg, die in 1705 overlijdt. Agnes overlijdt in 1731 en is in Ringenberg begraven.

Florentina Anna van Spaen (1662-1751) trouwt met Diederich Vrijheer van Wylich, Heer van Diersfordt en Zelm (Sehlem) in 1681. Uit hun huwelijkscontract blijkt dat Florentina een lijfrente van 200 Reichstaler (Rtlr) van de provincie Utrecht krijgt en van haar vader een kapitaal van 14000 Rtlr, waarvan ze de helft contant op de huwelijksdag krijgt en de rest een jaar nadat het huwelijk gesloten is. Hiervoor moet ze wel alle aanspraken opgeven op de goederen van haar vader, van haar moeder en van haar gestorven oom Paul van Arnhem.

Het is aan te nemen dat Alexander zijn andere dochters op een zelfde manier heeft bedeed.

In 1682 wordt Diederich aangesteld tot landdrost in het land van Kleef, aangezien Alexander die functie wegens andere drukke werkzaamheden niet langer kon waarnemen. Diederich sterft in 1709, Florentina op 26 januari 1751 en ze zijn begraven in Diersfordt.

Hieruit blijkt dat Alexander niet alleen zorgde voor baantjes voor zijn zonen, maar ook voor zijn schoonzonen.

Louise van Spaen (1657-1733) trouwde op 9 januari 1687 op kasteel Biljoen met Diederik George Vrijheer van Heyden, Heer van Hofstad. Diederik overleed in 1706 zonder kinderen. Louise overleed in 1733 en ze liggen beide begraven te Hertveldt bij Hofstad.

Henrietta Johanna van Spaen (1675-1701) de dochter uit zijn 2e huwelijk, trouwde in 1693 na de dood van haar vader met Jacob Walrave van der Heijden. Walrave stierf al in 1700 en Henrietta een jaar later, 26 jaar oud.

Slot Moyland in 1746 (Paul van Lienden)

Als laatste van zijn dochters trouwde Emalia Charlotte van Spaen (1661-1731), in 1694 met Frederik Graaf van Schomberg en Mertola, op kasteel Moyland. Als een van de getuigen trad haar broer Frederik Willem op. Er is een gedicht gemaakt ter gelegenheid van hun huwelijk door de predikant van de gereformeerde gemeente in Kleef, Johannes Kayser. Hij stelt in zijn gedicht het gelukkige en gelukwensende Moyland op de voorgrond. Twee jaar na de dood van Alexander van Spaen, is het slot nu voor het huwelijk van zijn dochter versierd:

*“Der Himmel ist mir wieder hold
Juwelen, Perlen, Silber, Gold
Muss nun in meinen Kammern funckel
...Seht Ringenberg und Bouillon
Ich Moyland habe nun die Kron.“
De hemel is mij weer goed gezind*

Juwelen, parels, zilver en goud
Moeten alleen in mijn kamers fonkelen
...Zie Ringenberg en Bouillon(Biljoen)
Ik Moyland heb nu de kroon.

Frederik overleed in 1702. Emilia stierf in 1731 en is in Kranenburg begraven.

Naschrift:

In de tweede wereldoorlog is de kerk van Ringenberg erg beschadigd en uitgebrand. Hierbij gingen de dodenschilden van de Van Spaens die in de kerk hingen in vlammen op. Leraar Julius Samek heeft in de oorlogskroniek opgeschreven dat op 4 juni 1945 met de opruimwerkzaamheden in de kerk begonnen werd en hij met een vriend in de grafkelder afdaalde en daar zag dat de houten sarcofagen ingestort waren.

Aan de oostzijde stonden twee grote zinken sarcofagen, waarvan de deksels met geweld opengerukt waren. In de linker sarcofaag zagen zij een groot goed bewaard skelet met een opvallende lange smalle schedel. Als bijschrift stond er „Alexander Freiherr v. Spaen, Kürfürstlich-Brandenburgischer General- feldmarschall. Anno 1692, 25 Oktober”.

De tweede sarcofaag bevatte een volledig skelet en aan de zijkant stofresten, maar geen bijschrift. “We bliezen onze kaarsen uit en verlieten zwijgend de grafkelder”. De toegang naar de grafkamer is afgesloten en de marmeren afdeksteen staat in de ingang van de toren.

Hier houdt de geschiedenis van Alexander van Spaen op. Hij heeft veel bereikt in zijn leven. Hij laat twee zonen na, Frederik Willem, de tak Biljoen en Alexander Bernhard II, de tak Ringenberg. De geschiedenis van deze twee takken zal ik u later uit de doeken doen.

Literatuurlijst

Aalbers, J. en Prak, M. De bloem der natie, Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden ,Boom, Meppel, Amsterdam 1987. ISBN 90 6009 794 7

Archivgruppe der evangelischen Gemeinde, kerk am Dörb, Evangelische Kirche Ringenberg, Kirchbau 1754-2004. Druck: Schirk Medien GmdH, Hamminkeln, 26-80-2004.

Bierens de Haan, J.C. red. Meer om Cieraet als Gebruick. Historische bezittingen van ‘Het Geldersch Landschap’ en de ‘Vrienden der Geldersche Kasteelen’. 1990. ISBN 90- 73302-01-3.

Bändschen, I., Burgen, Schlosser, Sitze im Kreise Rees, der Niederrhein, 1957.

Bijleveld, W.J.J.C. Nederlands Adelboek 1917, 15de jaargang, Den Haag W.P. van Stockum & zoon.

Geldersche Volksalmanak 1885 blz. 18 en volgende.

Geldersche Volks-Almanak voor het jaar 1901 J.C.W.Quack, Zevenenzestigste jaargang

Clemen, P.,Die Kunstdenkmaler der Rheinprovinz, Kreis Rees, Dusseldorf, 1892, 104-105.

Geisselbrecht-Capecki, Ursula, Die Bellevue, Perle des 18. Jahrhunderts in Kleve, Freunde des Stadtischen Museums, Haus Koekoek Kleve e.V. 1994. ISBN 3-9800289-4-1

Geldersch Landschap / Geldersche Kasteelen, Buitengewoon Biljoen behouden 2009

Hagenbeek J.W.,Landgoed Hulsthorst, De moethoek: contactorgaan van Heemkundige vereniging Nuwens-tete: jaargang 11 (1994/95), nr.1 p. 9-10

Hansemann, W. En Knopp, G. Heruitgave van Rheinlands Schlösser und Burgen I, Düsseldorf 1981.

International Civic Heraldry, Till-Moyland, [http:// www.ngw.nl/indexgb.htm](http://www.ngw.nl/indexgb.htm)

Kalkwiek, K.A.,De hertog en zijn burchten; kastelen in de Gelderse geschiedenis tot 1543.Zaltbommel, Europese bibliotheek, 1976. ISBN 90288 5051 1

Kerkkamp, H., Historie van Velp en Rozendaal, uitgave en druk van de N.V. Middenstandsdrukkerij te Velp, 1938.

Kerckamp, H. Kasteel Biljoen en daar rondom, Uitgave Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal 1964.

Kruiswijk Jansen, E.J. Geschiedenis van de Oude Jan, De Walburgerpers Zutphen, 1989

Nijhoff, I.A., Gelderse arkadia, of wandelingen over Biljoen en Beekhuizen, 2de druk Arnhem.

Stadsarchiv Hamminkelen, summiere gegevens over kasteel Ringenberg, hun archief is in de oorlog verloren gegaan.

Reynders, S, drs. Rheden en Rozendaal in den loop der eeuwen, Middenstandsdrukkerij en uitgeverij Velsche courant te Velp, heruitgegeven Arends boek en buro te Rheden 1981.

Baron Schimmelpennink van der Oije, drs. C.O.A., Draak, J. den, Het archief van het huis Biljoen 1076-1969, Rijksarchief Gelderland, Arnhem 1979.

Baron Schimmelpennink van der Oije, drs., Inventaris van het archief van de familie Van Spaen, tak Biljoen, Rijksarchief in Gelderland, 1973.

Stenvert, R., Kolman, Chr., Broekhoven, S. en Olde Meijerink, B., Monumenten in Nederland, Gelderland, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Uitgever Waanders Zwolle, 2000, ISBN 90-400-9406-3

Sernée, J.M., Bondam, J.K., Inventaris van het archief van de familie Van Spaen, 1355-1794, (c)1919, Nationaal Archief, Den Haag, http://www.nationaalarchief.nl/webviews/page.webview?eadid=NL-HaNA_1.10.77.01

Stiftung Museum Schloss Moyland, 700 Jahre Schloss Moyland, B.O.S.S. Druck und Medien GmbH, Goch, 2007. ISBN: 978-3-935166-35-5

Sulman, A. Eindredactie. Tussen IJsselvliedt en Essenburg, Landgoederen op de Noord-Veluwe o.a. Huize Hulshorst, 1999 Drukkerij Bredewold, Wezep.

Tromp, Heimerick, Alexander Frederik van Spaen als bouwheer (1619-1692), De woonstede door de eeuwen heen, nr. 104 (1994) p32-47.

Tromp, H. en Henry-Buitenhuis, T. Historische buitenplaatsen in particulier bezit. Het spectrum, 1991, p74-

76. ISBN 90-274-2485-3. Van Spaen, Piranesi en de zaal op biljoen

Werner, H.M. Geldersche Kasteelen, Historische, oudheidkundige en genealogische studien. Deel II, Zutphen, Firma van Someren, 1908.

Rietstap, J.B., Wapenboek van den Nederlandse adel tweede deel, Groningen bij J.B. Wolters 1887.

Hagenbeek J.W., Landgoed Hulsthorst, De mothoek: contactorgaan van Heemkundige vereniging Nuwentete: jaargang 11 (1994/95), nr.1 p. 9-10

Geraadpleegd: Stukken uit het archief, van de familie Van Spaen tak Biljoen, dat zich in het Gelders Archief in Arnhem bevindt.

Portretten van de familie Van Spaen zijn afkomstig uit de collectie van de Brantsen van de Zyp-Stichting

Alexander van Spaen 1609-1692

‘Het (grote) Laar’ te Spankeren

*Een middelgrote boerderij die uitgroeide tot een landgoed, maar deze status niet kon handhaven.
(deel 1)*

A.T.G. Elzebroek

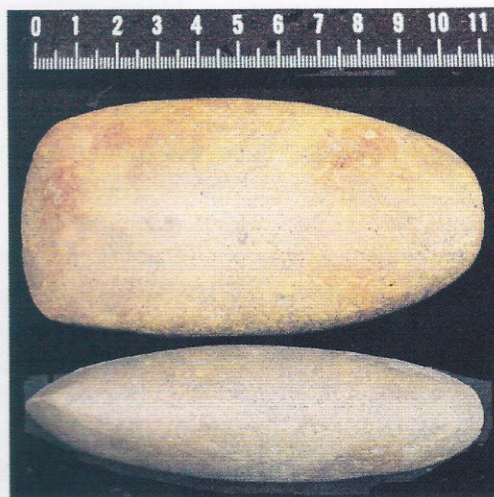
Huidige aanzicht van voor- en zijgevel van ‘het Grote Laar’

De boerderij ‘het grote Laar’ is gelegen aan de Bockhorstweg in Spankeren schuin tegenover herberg ‘de Luchte’. De boerderij kent een indrukwekkende geschiedenis die zeker teruggaat tot 1300.

In ieder geval bestaat er vanaf ongeveer dat jaartal vrij veel documentatie. De boerderijplaats is waarschijnlijk veel ouder. Volgens dr. D. Otten (1) zijn ‘Laar’-namen ontstaan in een parkachtig landschap. ‘Laar’ betekent ‘bosweide’ of ‘open plek in het bos’, of ook wel bos op moerassige grond. Dit wijst op het ontstaan van een boerderij op een open plek in een bosrijke omgeving. In Spankeren is een boerderij die ‘het Loo’ heet. ‘Laar’ en ‘Loo’ betekenen deels hetzelfde.

Mogelijk zijn beide boerderijen ontstaan in dezelfde periode. Van ‘het Loo’ is bekend dat deze al in 1179 bestond.

Uit bodemonderzoek dat door RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2006 in Spankeren is uitgevoerd, bleek het gebied een hoge tot zeer hoge archeologische waarde te hebben (2). In grote delen van Spankeren is een plaggendek gevonden. Dat is een grondlaag die ontstaan is door de akkers eeuwenlang te bemesten met heide- of grasplaggen. Het begin van de plaggenbemesting dateert van ongeveer het jaar 1000. Onder het plaggendek is op veel plaatsen een nog oudere akkerlaag aangetroffen, dus akkers van meer dan 1000 jaar oud! Op grond van alle bodemvondsten heeft RAAP geconcludeerd dat het Spankerense gebied al vanaf de prehistorie permanent is bewoond. Dat geldt dan uiteraard ook voor de omgeving van ‘het grote Laar’. Het erf van de boerderij wordt in het onderzoek aangegeven als ‘archeologische vindplaats’. Dicht bij de boerderij is een stenen bijl gevonden uit het Neolithicum (4900 tot 2000 vóór Chr.). Eveneens dicht bij de boerderij, ten oosten van de Overweg tussen de kerk en de spoorweg, zijn paalsporen gevonden van een prehistorische boerderij.

*Boven- en zijaanzicht van de geslepen neolithische bijl die werd gevonden bij de bouw van het huis van de familie W. Aalders, ongeveer 100 m verwijderd van ‘het Grote Laar’.
(foto: RAAP)*

In alle documenten tot ongeveer 1800 werd de boerderij 'het Laar' of het goed 'het Laar' genoemd, in de oudste stukken guet of 'goet toe Laer'. Vanaf omstreeks 1800 werd ook vaak over 'het Grote Laar' gesproken.

In Spankeren en Leuvenheim is of was er een aantal boerderijen of huizen met de toevoeging 'Grote' of 'Kleine', bijvoorbeeld 'Grote Bockhorst' (nu de 'Bockhorst' in Spankeren) en 'Kleine Bockhorst' (nu 'de Assenbeek' in Leuvenheim), 'Grote Loo' (nu 'de Peppel') en 'Kleine Loo' (nu 'het Loo'), beide in Spankeren, en 'Groot Werveldijk' en 'Klein Werveldijk' in Leuvenheim.

De 'Kleine'-varianten zijn vaak afsplitsingen van de gelijknamige 'Grote'-varianten en dus ook jonger en zoals de naam al aangeeft ook kleiner. Dat was vaak het gevolg van de verdeling van nalatenschappen. Of het gebruik van de naam 'het Grote Laar' ook het gevolg is van een afsplitsing is twijfelachtig. Alle andere 'Grote' en 'Kleine' varianten zijn terug te vinden, ofwel ze bestaan nog, of ze worden herhaalde malen in documenten genoemd. Er is echter geen enkel bewijs te vinden dat 'het Kleine Laar' heeft bestaan. Waarom er dan toch de naam 'het Grote Laar' werd gebruikt, daar zal later op worden teruggekomen.

Mogelijk de oudste bron met de vermelding van 'het Laar' is een rekening van opgebrachte bedes (een soort belasting) door de bewoners van de Veluwe in het eerste kwart van de 14e eeuw (3). Deze belasting werd ook wel 'herfstbede' genoemd, omdat zij in oktober of november moest worden opgebracht. Eén van de betalers was 'guet to Laer' dat onder 'Dyren' ressorteerde. Dit betekent dat 'het Laar' ergens tussen 1300 en 1325 een pachtboerderij was van de commanderie in Dieren, de latere 'Hof te Dieren'. De commanderie viel tot 1420 onder wat officieel heette de Balije van Koblenz van de Ridderlijke Duitse Orde, van 1420 tot 1434 onder die van Biesen en van 1434 tot 1648 onder de Balije van Utrecht. De geschiedenis van deze orde begint in de tijd van de derde kruistocht naar het Heilige Land.

Zij werd door Duitsers gesticht, in de eerste plaats om gewonde Duitse kruisvaarders te kunnen verzorgen. Later werd de taak van de orde uitgebreid met het bieden van bescherming aan pelgrims en kruisvaarders en het heroveren van heilige plaatsen. De orde bestond uit priesterbroeders en ridderbroeders; de eersten waren er voor de geestelijke en lichamelijke verzorging en de tweeden voor de militaire taken. Vergelijkbaar met kloosterlingen moesten de broeders de geloften van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid afleggen. Al tijdens maar vooral na de kruistochten hebben de commanderieën zich verspreid over een groot deel van Europa. Dit gebied was verdeeld in kleinere eenheden die 'Balijen' werden genoemd. Aan het hoofd van een commanderie stond de commandeur. In de loop der eeuwen hebben commanderieën veel onroerend goed geschonken gekregen. Bij de reformatie is de Duitse Orde overgegaan tot het protestantisme. De commandeur van de commanderie in Dieren had als extra taak het 'markrichterschap' van de mark van Dieren, Spankeren en Soeren (4).

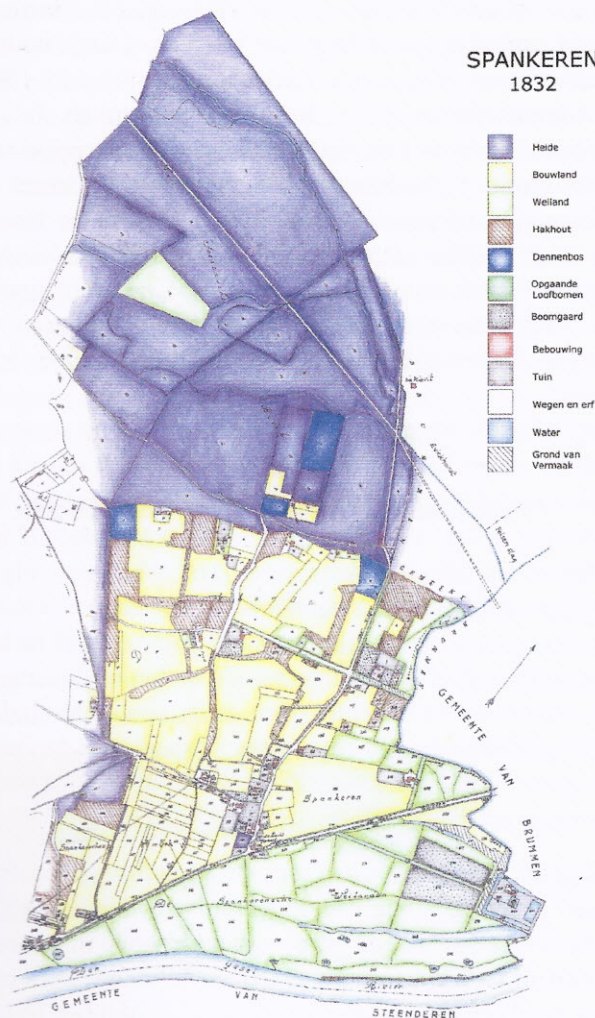
Een mark was een vereniging van personen die gedurende lange tijd gezamenlijk gronden in onverdeeld eigendom bezaten. Die gronden zelf werden ook als mark (of gemeente) aangeduid. Zo bestond er vanaf de 14e eeuw de mark van Spankeren en Soeren. Aan het hoofd van de mark stond de 'markrichter'. In het 'Markenboek van Spankeren ende Soeren' (dit boek bevindt zich in het Gelders archief te Arnhem), waarin verslagen zijn opgenomen van de markevergaderingen vanaf 1472 tot 1753, werd aan het begin een lijst gegeven van de 52 gerechtigden (geërfden) in de mark. Gerechtigd of geërfd zijn betekende dat men een boerderij, oftewel een erf of goed had in de mark. Dat verschafte het recht op gebruik van de markegronden. Deze lijst is weliswaar niet gedateerd, maar er is aanleiding om te veronderstellen dat deze lijst van vóór 1339 is. In de lijst is namelijk opgenomen 'des greven guet toe Loe' ofwel het goed van de graaf 'het Loo' (dit goed stond waar-

schijnlijk op de plaats waar nu de boerderij 'de Peppel' ligt aan de Kerkweg in Spankeren). Het betrof hier de graaf van Gelre. De laatste graaf van Gelre was Reinoud II, bijgenaamd 'de Zwarte'. Hij was in 1326 graaf geworden en in 1339 verheven tot hertog. Door het gebruik van de titel 'graaf', ligt het voor de hand te veronderstellen dat de lijst vóór 1339 werd samengesteld.

Er is nog een andere bron die in deze richting wijst en dat is de eerdergenoemde rekening van opgebrachte bedes. Zowel op deze rekening als op de markelijst van gerechtigden komt een aantal dezelfde namen voor zoals 'Ode van Loe' en 'Henrick van Myddachten', daarnaast werd ook in de rekening de graaf van Gelre (verschillende malen) vermeld. Dit maakt het aannemelijk dat de markelijst van gerechtigden en de rekening van opgebrachte bedes in ongeveer dezelfde periode zijn ontstaan en wel vóór 1339.

Boven de markelijst van gerechtigden staat: 'Dit sijn deijlingen in Suere marken alsoo als malck sijn loth ontvangen sall' (dit zijn de aandelen in de Soerer mark zoals ieder zijn deel zal ontvangen). Het recht van de gerechtigden werd uitgedrukt in een aantal 'schaeren' (scharen). Eén 'schaer' is de oppervlakte begroeide grond (gras of heide) die nodig was om één volwassen rund, of een equivalent daarvan in schapen of andere dieren, van voldoende voedsel te kunnen voorzien.

Als één van de gerechtigden werd genoemd 't guet toe Laer' in Spankeren. Het recht van de boerderij was omstreeks 1339 vier 'schaeren'. De boerderij had dus het recht om vier volwassen runderen op markegrond, waarschijnlijk in het 'Soerense Broek', te laten grazen. Het recht op scharen was een uitvloeisel van het al bestaande bezit; iemand die veel grond bezat had ook recht op veel scharen. Het aantal van vier scharen was verreweg het meest voorkomende aantal op de lijst. Een enkele maal was het meer, maar dan betrof het bijvoorbeeld het recht van de heer van 'Middachten' of 'des greven guet toe Loe'. (de hoeve van de graaf 'het Loo' in Spankeren). Soms was het minder, met twee schaar

Het huidige Spankerense gebied met de indeling en gebruikwijze zoals aangegeven op en bij de kadasterkaart van 1832. Het paarsgekleurde deel was markegrond (bewerking van Bets en Gerard Hummelman).

als laagste. 't guet toe Laer' was dus vóór 1339 niet groot of klein, maar van gemiddelde omvang, vergelijkbaar met andere boerderijen in Spankeren zoals 't guet to Putseler' (nu 't Asselder', Beukenlaan 4) en 't guet ten Holte' (nu 'Burgershoeve', Bockhorstweg 8).

Dat 'het Laar' op de lijst van omstreeks 1339 voorkomt geeft aan dat de boerderij minstens bijna 700 jaar heeft bestaan. Dat wordt nog eens bevestigd door een document (5) dat zich in het archief van de Balije van Utrecht bevindt. Dit document is in 1357 opgesteld door Wolter van Roderloe en handelt over het recht op de 'campe ten Lare' in de kerspel Brummen. 'Campe' betenent 'akker'. Verderop in deze beschrijving zal duidelijk worden dat 'het Laar' akkers bezat in Leuvenheim (kerspel Brummen) en dat er sprake was van een akker genaamd 'Laeracker' die in het bezit was van 'het Laar'.

Het eerdergenoemde markeboek bevat nog een tweede lijst van gerechtigden met hun aandelen in de mark. Ditmaal is de lijst wel gedateerd 'den 4e Martij anno 1568'. Deze lijst is opgedeeld in drie kolommen. De linker kolom bestaat uit dezelfde namen van landgoederen, geërfden en erven die ook op de lijst van vóór 1339 voorkomen. In de middelste kolom worden de scharen vermeld waarop de geërfden recht hadden. In de derde en rechter kolom staan de namen van de geërfden uit 1568. De informatie die de linker en middelste kolom geven is gelijk aan die van de oudere lijst, alleen de meeste namen in de rechterkolom zijn nieuw. Het lijkt alsof de oudere lijst in 1568 is gebruikt om de nieuwe vast te stellen.

Op de lijst van 1568 zijn de geërfden opgedeeld in 10 groepen. Iedere groep heeft recht op 24 scharen in de mark. 24 scharen samen worden een 'lot' (aandeel in het land) genoemd. Boven iedere groep is de naam geplaatst van degene die het 'lot' kreeg toebedeeld en die waarschijnlijk verantwoordelijk was voor de verdeling en het gebruik van de scharen binnen de groep. Deze persoon was soms eigenaar of leenman van de onder hem geplaatste erven, soms was het ook een uit de eigen groep afkomstige, vaak aanzienlijke, medegeërfde. 't guet toe Laer' is op deze lijst ingedeeld bij de groep van de commanderie in Dieren. De boerderij was dus nog altijd een pachtboerderij van de commanderie. Ach-

ter de naam van de boerderij wordt nog vermeld: 'Jan Noirdincks scholt'. Jan Noirdincks, die schout was in Brummen, had kennelijk wat te maken met 'het Laar', maar wat dat was is niet duidelijk. Mogelijk had hij een positie tussen de commanderie en de pachter van 'het Laar'.

De commanderie werd in 1648 verkocht aan stadhouder Willem II en werd toen 'de Hof te Dieren' of 'Huis te Dieren'. Een deel van het archief van de commanderie is overgedragen aan Willem II. Dat waren vooral stukken betreffende pachtboerderijen. Deze stukken werden later opgenomen in het archief van de Nassause Domeinraad en worden nu bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag.

Stadhouder Willem II. Hij kwam door de aankoop van de commanderie te Dieren in het bezit van 'het Laar'

In dit archief bevindt zich een gerechtelijk stuk uit 1450 betreffende een roggerente uit het 'goet te Laer'. Daarnaast zijn er zes 'pachtcedules' (pachtcontracten) van 't guet toe Laer' uit de periode 1547 tot en met 1603.

1450 'Copie vant goet te Laer van de roggerente' (6).

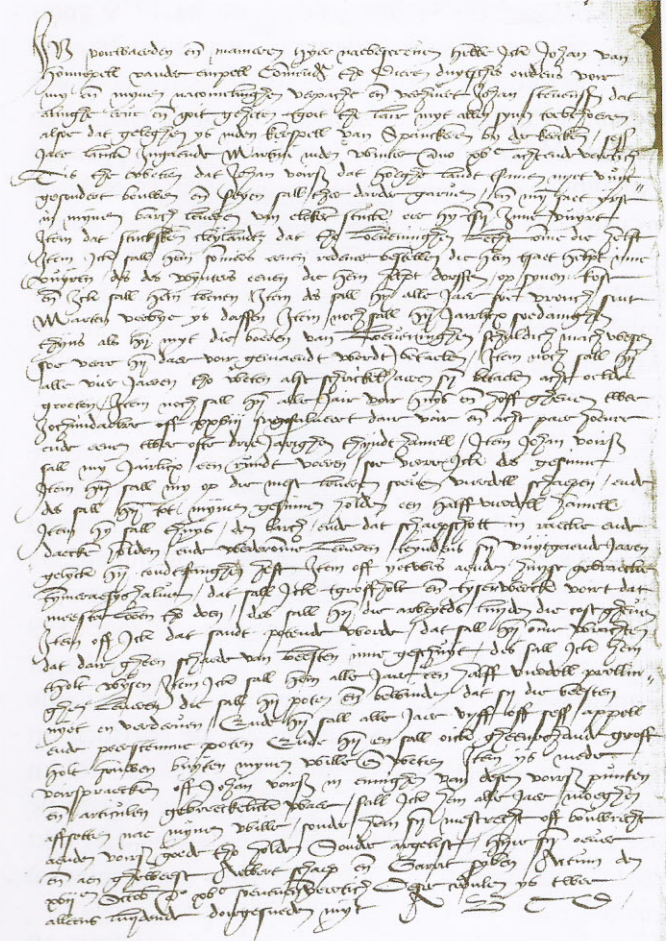
Garselis vande Gruythuse getuigt in deze 'open brieve' dat voor het gerecht zijn verschenen Wilhem Noirdinch en zijn vrouw Menta. Zij verklaren dat zij met commandeur Wolter Gruyter waren overeengekomen dat zij jaarlijks uit 'het Laar' de erfelijke jaarrente van zes malder (één malder was

ongeveer 137 liter) rogge moesten leveren aan de commanderie in Dieren. Dat diende te gebeuren op 'sunte Martyns dag' (Sint Maarten) 11 november. De tekst van het stuk geeft tevens aan dat 'het Laar' een leengoed was dat door de landsheer in leen gegeven was aan de commanderie in Dieren.

De naam van de familie Noirdinch (of Noirdincks, Noordings) komt drie maal voor in verband met 'het Laar'. In 1450 bezat zij minstens een roggerente in de boerderij. In 1568 werd de naam vermeld bij 'het Laar' op de lijst van geërfdn van de mark. In 1612 bezat 'joffr Anna Noordings' 'het Laar'. Deze familie is dus minstens 162 jaar op één of andere wijze betrokken bij het goed.

1547 'Pacht cedula t goit the Lair' (7) gelegen in het kerspel Spankeren bij de kerk. De verpachter was de commandeur Johan van Honnepell van den Empel en de pachter was Johan Stevenss. Naast algemene bepalingen die ook in de andere contracten voorkomen, is in dit contract opgenomen dat de commandeur "t groff holt en 't ijserwerck' zal leveren voor reparaties aan gebouwen. Een opvallende bepaling is de verplichting 'alle jaer vyff off sess appel ende peerstemmen poten'. Johan Stevenss moest dus jaarlijks vijf of zes appel- of perenbomen planten. Hij moest waarschijnlijk fruit aan de commanderie leveren. Om de continuïteit te garanderen moesten ieder jaar jonge fruitboompjes bij worden geplant.

1566 'PachtCedula van t guet toe Laer ende een Spangerssen wert' (8) gelegen in de kerspel Spankeren bij de kerk, pachtduur zes jaren. In dit contract wordt voor het eerst aangegeven dat een deel van de Spankerense uiterwaarden bij het goed hoort. Het is een stuk weiland tegenover 'het Laar'. In het Archief van Ridderlijke Duitse Orde, de Balije van Utrecht, bevindt zich een schets van ongeveer hetzelfde deel van de uiterwaarden (9). In de schets worden twee percelen aangegeven: C een 'Rijswaerd', dit perceel was dicht bij de IJssel

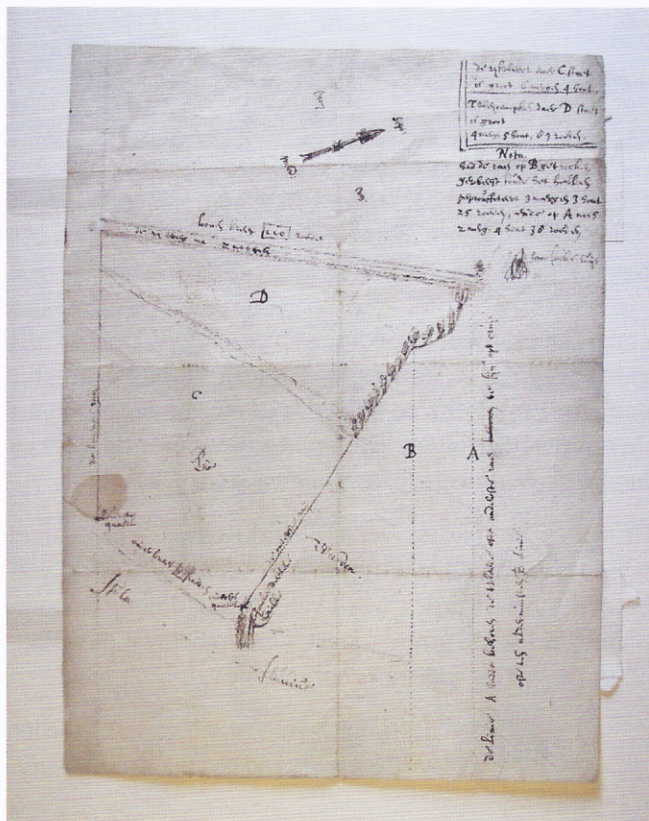
W pachtcedule en pachtcontract uit 1547 waarin de pacht van 't goit the Lair' (het goed 'het Laar') geregeld wordt tussen commandeur Johan van Honnepell van den Empel als verpachter en Johan Stevenss als pachter.

'Pacht cedula' of pachtcontract uit 1547 waarin de pacht van 't goit the Lair' (het goed 'het Laar') geregeld wordt tussen commandeur Johan van Honnepell van den Empel als verpachter en Johan Stevenss als pachter.

voor een deel ingeplant met wilgen of elzen. Dit komt overeen met bepalingen uit de volgende 'pachtcedule'. Het tweede perceel met de letter D wordt aangeduid als 't Weijcamphe', dat is weiland. Direct naast perceel C ligt een krib in de IJssel. De krib was het eigendom van jonker van Delen, want op de schets is geschreven 'Jonker Deelens cribb'. Welke jonker van Delen wordt niet aangegeven. Herman van Delen heeft vanaf onge-

veer 1595 tot 1624 'de Gelderse Toren' met uiterwaarden in eigendom gehad, zijn zoon Karel van 1624 tot 1654. Na 1654 ging het bezit over op Wilt van Broeckhuysen. De schets moet dus gemaakt zijn tussen 1595 en 1654. Volgens de 'PachtCedule' was de verpachter de commandeur Franz van Loo, de pachter was Otto Roecks.

Schets van een perceel in de uiterwaard tegenover 'het Laar' die omstreeks 1600 is gemaakt. Het perceel behoorde bij het grondgebied van 'het Laar'. De schets bevindt zich in het archief van de Balije van Utrecht van de Ridderlijke Deutsche Orde en was oorspronkelijk afkomstig van de commanderie in Dieren, die 'het Laar' bezat. Bij de rechter bovenhoek van het geschetste perceel staat geschreven 'Jan Locht hujs' ('de Luchte'). 'Het Laar' wordt niet aangegeven.

1569 'Pachtcedule van t guet toe Laer' (10) gelegen bij de kerk van Spankeren, pachtduur zes jaren. Om onduidelijke reden is het contract van 1566 opgebroken. In 1569 zijn er wel veel meer bepalingen opgenomen. Nieuw zijn de bepalingen die te maken hebben met het beheer van de waard. Het betreft het verzamelen en planten van wilgen- of elzentwijgen om een rijswaard aan te leggen. De bedoeling was om dicht bij de rivier een bosje aan te leggen om aanspoelend slib vast te houden en wegspoelen van grond te voorkomen. Dat was een vorm van landaanwinst. De verpachter was de commandeur Franz van Loo, de pachter was Otto Roecks, de pachtduur was wederom zes jaren.

1570 'Pachtcedule van t guet toe Laer und synen ingehoerigen weide und seilant' (11) (pachtcontract van het goed 'het Laar' met de bijbehorende weide en akkers). Ook nu is het pachtcontract van 1569 opgebroken en werd er een nieuw pachtcontract gemaakt. Het nieuwe contract bevat een veel nauwkeuriger beschrijving van de percelen met de begrenzingen, die bij het goed horen. Mogelijk zijn in 1570 één of meer percelen aan het goed toegevoegd. De verpachter was ook nu weer de commandeur Franz van Loo en de pachter was Otto Roecks. In deze cedule wordt een aantal veldnamen van de verpachte percelen genoemd: 'Hondsbreide', 'Laeracker', 'Luggenkamp', 'die Lange Garde', 'die Brum-melshegge', 'Dwarsacker', 'Kalckstucksken', 'Stroelandt' en 'Huisacker'. Deze percelen lagen uiteraard allemaal op het grondgebied van het 'guet toe Laer'. Van enkele percelen is de situering bekend, van de meeste percelen is dat moeilijk vast te stellen ondanks de summier beschrijvingen daarvan in de cedule.

1597 'pachtcedule het goet te Laer' (12) met alles wat daartoe behoort, gelegen bij de kerk van Spankeren met nog een weide of een waard die in het voorgaande jaar door Henrick Fermens werd gebruikt. Hierbij hoort nog een stukje weiland dat eigendom was van de pastorie. De verpachter was Jacob Taets van

Amerongen, landscommandeur van de Balije in Utrecht en commandeur van de commanderie in Dieren. De pachter was Arndt Thoniss.

Handwritten document from 1597, a lease agreement (pachtcedule) for the 'Grote Laer' in Spankeren. The document is written in cursive and includes signatures and names of the commandeur and tenants, along with their respective 'merck' (marks) for identification.

Ondertekening van 'de pachtcedule' uit 1597. Linksboven staat de handtekening van de commandeur 'Jacob Tats van Amerongen'. Links omlind staan de merktekens van (van boven naar beneden) de pachter 'Arndt tonis' en de getuigen 'Cornelis van Mekerem' en 'Gerloch Noerdinck'. Bij de merktekens staat steeds geschreven wiens 'merck' het is. Van de vier ondertekenaars kon dus alleen de commandeur schrijven en een handtekening zetten, de rest moest zich behelpen met een merkteken.

1603 'Pachtcedule van Arndts Toniss toe Spankeren van t goedt Laeres' (13). De commandeur Jacob Taets van Amerongen verpachtte zijn erf en goed genaamd 'idt Laer', gelegen bij de kerk in Spankeren, aan Arndt Toniss. Verpacht werd het goed met alle toebehoren, daarbij nog een weide of waard bij de IJssel gelegen. Voorts een stukje weiland dat toebehoorde aan de pastorie te Spankeren. Dit stukje weiland mocht alleen worden beweide, het mocht niet gehooid en niet geploegd en bezaaid worden.

In de 'pachtcedules' ging het nauwelijks over de rechten van de pachter, maar vooral over de plichten. Zij werden afgesloten voor een periode van zes jaren.

De pacht ging steeds in op Sint Maarten, 11 november. Naast het betalen van pachtgeld moest ook een deel van de productie van de boerderij worden geleverd aan de

van 'het Grote Laer' aan de westzijde. De foto is in 1992 in opdracht van de gemeente Rheden gemaakt in het kader van beschrijvingen van gemeentelijke monumenten.

commanderie. Dit varieerde van een tiende deel of 'die darde garve' (de derde korenschoof), in feite een derde deel, tot soms zelfs de helft. De geogoste gewassen die de commanderie toekwamen moesten door de pachter in een berg of mijt worden opgeslagen.

Er waren weliswaar verschillende gewassen maar er werd toch hoofdzakelijk rogge verbouwd. Wat verbouwd moest worden werd vaak bepaald door de commandeur. Dat de grond moest worden bemest met plaggenmest werd eveneens voorgeschreven.

Als in de winter de opgeslagen rogge moest worden gedorst, dan zorgde de commandeur voor de dorsers waarvoor hij het arbeidsloon betaalde, maar de pachter moest hen kost en eventueel inwoning verschaffen.

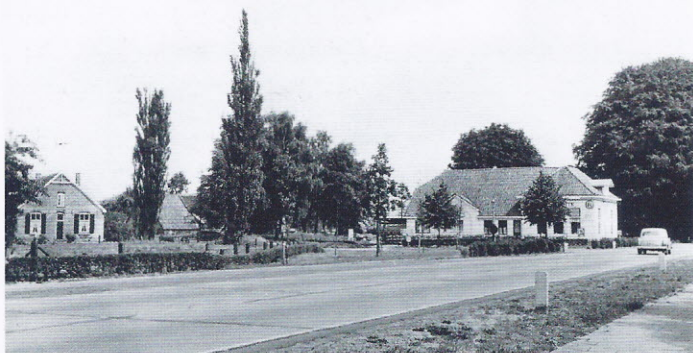
De pachter diende er voor te zorgen dat het huis, de berg en de schaapskooi 'dackdicht und wantdicht' waren, er mochten geen gaten in daken en muren zitten. Moesten er toch reparaties worden verricht, dan kon de pachter daarvoor de benodigde arbeiders inhuren. Het arbeidsloon werd door de commandeur betaald, de pachter moest de kost betalen.

taald, de pachter moest de kost betalen. De pachter moest ook jaarlijks verschillende vetgemeste dieren leveren aan de keuken van de commanderie. Niet alle 'pachtcedules' schrijven wat dit betreft hetzelfde voor maar het kon zijn: een driejarige vette os, vier tot acht paar kippen, twee ongeplukte ganzen en een tweejarige hamel (gecastreerde ram). In de winter moest de pachter een hond, of zeven hamels, of een koe van de commanderie onderhouden.

Dicht bij 'het Laar' lag een elzenbosje dat tot het goed behoorde. De pachter mocht daarvan alleen het hout kappen dat nodig was voor de omheiningen. Deze moesten goed worden onderhouden om schade aan bomen en gewassen door loslopend vee te voorkomen.

Eens per jaar kon de pachter opgedragen worden om een vracht goederen van de commanderie in Dieren naar Arnhem te brengen.

Een vaste verplichting die op 'het Laar' rustte was de betaling van acht groten (een groot is een halve stuiver) konijnengeld aan de jachtopziener. Deze betaling was niet jaarlijks maar alleen in schrikkeljaren. Waarschijnlijk was dit een beloning voor de jachtopziener voor het beteugelen van de konijnenpopulatie, dit om te grote schade aan gewassen te voorkomen.

Foto uit de zestiger jaren van de 20e eeuw. Links 'het Grote Laar', in het midden de oude boerderij van Peter Testerink en rechts 'de Luchte'. Rechts van 'de Luchte' is een kolosale beuk te zien die deel uitmaakte van de toen beroemde Torensallee. De weg is de Zutphensestraatweg.

In vrijwel alle 'pachtcedules' was een passage opgenomen die handelde over twee van de vier akkers van 'het Laar' die in de mark van Leuvenheim lagen. De veldnamen van deze akkers waren 'smoerlant' en 'hoemaet'. Van deze akkers was de pachter van 'het Laar' tienden verschuldigd aan de geërfden van Leuvenheim.

Blijkens een pachtcontract uit 1612 heeft Anna Noordings, weduwe van Johan Berner, tussen 1603 en 1612 'het Laar' in eigendom verworven (14). Op de omslag van dit contract was geschreven: 'Huur cedula van percelen lants toecommende joffr Anna Noordighen uyt haer goet ten Laer'. De percelen lagen op de Dierense enk en werden verpacht aan commandeur Muilert van de commanderie in Dieren. De pacht ging in op de aankomende Sint Maartensdag, dat was 11 november 1612. De pachtduur was negen jaren. Kort daarna zou de vrede in Spankeren ernstig worden verstoord.

1624 was een rampjaar voor de regio. Het was in de tijd van de tachtigjarige oorlog. Spaanse troepen trokken onder bevel van graaf Hendrik van den Berg plunderend, verkrachtend en moordend van de Graafschap naar de Veluwe. De verschrikkingen werden destijds door de Zutphense predikant Baudartius verhaald in zijn 'Veelaus (Veluws) Vastel-Avond-Spel ofte cort verhael van den alarm die op Vastel-avond in de Veelaugheweest is (15). In Spankeren werden toen op twee na alle huizen en de kerk in brand gestoken. Baudartius zei onder andere over graaf van den Berg en zijn troepen: 'hy heeft de kercke te Spankeren, ende alle de huysen aldaer afghebrandt, behalve twee, sy hebben daer oock eenen water-meulen afghebrandt..... De watermolen stond bij 'de Bockhorst'. Ongetwijfeld is toen ook 'het Laar' afgebrand, want de troepen moeten deze boerderij zijn gepasseerd op weg naar de watermolen bij 'de Bockhorst'. Mogelijk zit in het archief van de commanderie van Dieren daarvan wel het bewijs. Dat kan het document zijn met de aanhef 'Opschrift Memorie vant huys tot Spankeren, anno 1624' (16).

De inhoud is kort samengevat dat de meester timmerman Rijck Willemsen uit Dieren zich verplichtte om voor Jan Hendricksen te Spankeren een huis te bouwen. De commandeur van de commanderie te Dieren zou de bouwmaterialen leveren. Gezien het jaartal ging het vrijwel zeker om de vervanging van een afgebrand huis en wel een huis van de commanderie. In Spankeren bezat de commanderie in 1624 waarschijnlijk slechts één boerderij, dat was 'het Laar'. Jan Hendricksen lijkt dus in 1624 pachter te zijn geweest van deze boerderij. Voor de volledigheid moet hier nog worden vermeld dat de commanderie in 1392 in het bezit was van het 'guet tot Weersel', gelegen in het kerspel Spankeren. Waar dit goed precies heeft gelegen is niet bekend, maar wel ergens in het kerspel dat Spankeren, Dieren, de Fraterwaard en Laag Soeren omvatte. In het archief van de commanderie zitten echter geen pachtcontracten van het 'guet tot Weersel'. Mogelijk bestond dit goed alleen uit een bepaalde oppervlakte grond.

Graaf Hendrik van den Bergh die in 1624 met zijn Spaanse troepen onder andere in Spankeren voor veel ellende heeft gezorgd. Het portret is geschilderd door Otto van Veen (1556-1629) en bevindt zich in Kasteel Huis Bergh te 's-Heerenberg.

Bronnen: Na deel-2.

Indrukwekkende woorden bij onthulling monument Onderduikershol

Walter de Wit en Wencel Maresch

Door een drietal mensen, dat erbij was tijdens de oorlog, werd een jaar geleden, op woensdagochtend 16 december, in de bossen van Middachten in De Steeg een monument onthuld. Dit gebeurde nabij de plaats waar van april 1943 tot februari 1944 een hol in het bos was, waar mensen verborgen werden gehouden voor de Duitse bezetters.

Monument

Gedurende die gehele periode was de Joodse familie Van Baaren uit Dieren woonachtig in het hol. Dat werd gegraven op initiatief van en mede door Dierenaar Tieme Beuving. Die bekommerde zich om het lot van de 'jodenmeester' Van Baaren, die zich met zijn gezin moest melden voor deportatie en geen onderduikplaats had kunnen vinden. Beuving hielp het gezin door een geïmproviseerde schuilplaats in het bos te creëren. Vele mensen uit Dieren en Ellecom hielpen de onderduikers, met gevaar voor eigen leven. Niet alleen de familie Van Baaren verbleef er, ook de familie Levie uit Dieren vond er een tijdje onderdak, evenals enkele geallieerde

piloten op doorreis naar Engeland, na te zijn neergeschoten. Verraad zorgde er voor dat het onderduikhol werd ontdekt en de familie Van Baaren verdween via Kamp Westervork naar Auschwitz, waar de ouders werden vergast en de kinderen later omkwamen.

Enkele jaren geleden werd het schuilhol op aanwijzing van Beuving weer deels opgegraven en ontstond bij Middachten het idee om een gedenksteen te plaatsen. Ook Tieme Beuving ijverde daar voor.

Helaas mocht hij de onthulling op 16 december 2009 niet meer meemaken. Hij overleed in de nacht voorafgaande aan de onthulling. In overleg met de familie werd besloten de onthulling toch door te laten gaan.

De onthulling gebeurde door voormalig bewoner de heer Levie en mevrouw Bosman, één van de vrouwen die met gevaar voor eigen leven de onderduikers hielp door levensmiddelen te brengen.

Tijdens de plechtigheid werd door Ralph Levie, zoon van één van de vroegere bewoners van het onderduikhol, een toespraak gehouden. Die drukken we op deze plek integraal af:

Ralph Levie

Geachte aanwezigen,

'Als 66 jaar geleden, in de jaren 1943 en 1944, er geen mensen als Thieme Beuving, Piet Meyer, de familie Bosman en de familie Modderman waren geweest, had ik hier vandaag niet gestaan, vanwege het simpele feit dat ik er niet geweest zou zijn.

Mijn grootouders en vader zaten hier even verderop enkele weken verborgen in een hol in de grond. Als volledig geïntegreerde burgers van het dorp Dieren moesten zij plotseling vluchten, enkel en alleen vanwege het feit dat zij joden waren, en joden waren niet langer gewenst. De meeste mensen zagen toe wat er gebeurde, slechts enkelen handelden en staken een helpende hand toe, met alle risico's van dien.

Namens mijn vader, mijn grootouders en de familie van Baaren, waarvoor helaas niemand meer kan spreken, wil ik vandaag mijn respect, bewondering en dank uitspreken aan de helpers van toen.

Dat mijn familie hier maar tamelijk kort verbleef komt omdat Herman Bosman, kruidenier in Ellecom, het niet over zijn hart kon verkrijgen mijn grootvader zijn verjaardag, 20 januari 1944, hier in het bos te laten vieren. Hij liet hem daarom samen met mijn grootmoeder en vader terugkeren naar hun huis in Ellecom.

Abraham van Baaren, zijn vrouw Rebecca en hun zoon Jacob en naar verluidt een neefje van hen, verbleven bijna een jaar hier in het bos, van april 1943 tot februari 1944. Het is moeilijk voor te stellen, zo eenzaam en verlaten, zo klein lijkt het hol om met vier of meer mensen in te slapen, zo koud moet het geweest zijn, en zo'n eind van Ellecom waarvandaan de helpers te voet de bevoorrading moesten regelen.

Abraham was de godsdienstleraar van de Dierense Sjoel, hij leidde de diensten van de Joodse Gemeente, gaf de kinderen joodse les en zorgde voor het gebouwtje aan de Spoorstraat. Mijn vader blijft herhalen dat met zoon Jacob, een intellect verloren ging, zoals de Shoah, de vernietiging van de joden, zo verschrikkelijk veel talent verloren heeft doen gaan.

Bijna geen sporen zijn er te vinden van de van Baarens, we weten dat zij na verraad op 8 februari 1944 in Westerbork aankwamen en als strafgevallenen in barak 67 werden geplaatst. Al op 3 maart werden zij doorgestuurd naar Auschwitz en de ouders werden onmiddellijk bij aankomst vermoord. Jacob heeft het nog tot eind juli 1944 volgehouden. Geen foto heb ik, ondanks intensief zoeken, kunnen vinden, ook is het onbekend of er nog nabestaanden zijn. Ze zijn bijna letterlijk geheel uitgewist.

Dit monument brengt hun namen en de geschiedenis weer bij ons terug. Nergens hebben zij een plek gekregen, een graf is er niet voor hen. Dit monument vult die leemte op. Het is belangrijk om te gedenken en te herinneren, de onthulling van dit monument is een ritueel dat niet alleen recht doet aan de mensen en hun geschiedenis, maar tegelijkertijd ons allemaal ook hier en nu verbindt. Ik bedank de mensen die het initiatief namen om op deze plek de sporen van de geschiedenis op een respectvolle manier vorm te geven.

Het is een goede gewoonte om op een joods graf na een bezoek een steentje achter te laten. Jachttopziener Henri Kleijer en zijn vader sluiten hier onbewust op aan door het monument te bouwen met stenen uit de directe omgeving. Ik bedank hen, de rentmeester en natuurlijk de graaf en de gravin voor dit initiatief.

Het is bijzonder om na 66 jaar hier te staan, samen met overlevenden en nabestaanden van zowel de vervolgd als de helpers. Nog bijzonderder is het dat op vrijwel hetzelfde moment de Dierense Sjoel werd opgeleverd ten behoeve van de Liberaal Joodse Gemeente Gelderland. Terug kijken op het verleden gaat zo hand in hand met het bouwen aan een nieuwe toekomst.

Een samenloop van omstandigheden, of misschien wel een klein wonder. En wonderen passen op deze zesde dag van het Chanoekafeest, het feest dat ons herinnert aan het wonder van het kleine kruikje olie, dat genoeg

was om het licht in de Tempel acht dagen lang te laten branden.

Zo is het ook een beetje wonder dat ik hier sta en als jood, geboren na de oorlog, alle vier mijn grootouders goed heb gekend. Dat komt omdat er mensen waren die deden wat zij dachten dat zij moesten doen, ongeacht wat anderen daarvan dachten of zeiden.

De familie Van Baaren heeft het ondanks de enorme inzet van velen helaas niet gered. 66 Jaar na dato wil ik hier graag voor hen twee gebeden uitspreken. El Male rachamiem, een gebed waarin om zielenrust wordt gevraagd voor de slachtoffers van antisemitisme. En het Kaddisj, het gebed voor de doden. De eerste zal ik in het Nederlands uitspreken, de tweede in het Aramees.

Resten van het hol

Na afloop van de onthulling, namen de aanwezigen een kijkje bij de kuil die het vroegere onderduikershol markeert

Dank u wel'

Historische wandelingen

Het wandelseizoen 2010 zit er weer op! Ook dit jaar waren de Cultuurhistorische Wandelingen van de Kring weer een groot succes. Ondanks de weersomstandigheden (soms erg warm dan weer koud en regenachtig) waren er elke keer ruim voldoende deelnemers.

Elke gids had weer voor een boeiend programma gezorgd en overall was na afloop gelegenheid om na te praten en iets te drinken. Hulde aan de gidsen voor de goede voorbereiding en rondleiding!

Volgend jaar zal er zeker weer gewandeld gaan worden en wij hopen dat u weer even enthousiast mee zult lopen als in het afgelopen jaar. Aan de gidsen zal het niet liggen!

Hilde Brekelmans

*Toeristische uitzichtpunten op de
Zuid-oost Veluwe deel 3*

Koepel de Kaap

Walter de Wit

Een van de weinige koepeltjes die bewaard gebleven zijn en waar het uitzicht niet verloren is gegaan, is Koepel de Kaap, ook wel kortweg "De Kaap" genoemd.

Oudste plaatje van Koepel de Kaap 1901

Op een van de oudste afbeeldingen uit ± 1901 is het slechts een afdakje op 8 palen, maar het koepeltje heeft verschillende metamorfoses ondergaan. Nu kun je zelf binnen zitten in een verwarmde ruimte en warme en koude versnaperingen krijgen.

Koepel de Kaap ligt weliswaar in het Nationaal Park Veluwezoom, maar zowel de grond waarop het staat als het gebouwtje zelf, zijn eigendom van derden. Het kadastrale perceel met een kleine uitweg naar het noorden is eigendom van de gemeente Rheden die ook de verpachter is van deze uitspanning.

Rond 1900 stond het koepeltje nog volledig in de vrije ruimte van het open heide- en stuifzandgebied. Alleen het beukenbos ten oosten van de koepel was in aanleg al aanwezig. Maar evenals het uiterlijk van het eerst zo

eenvoudige schuilhutje veranderde de omgeving sterk. Het noordelijk van de Beekhuizenseweg gelegen eikenbos van 't Asselt werd in 1918 aan zijn lot overgelaten en niet meer beheerd als hakhoutbos. Hierdoor kon het in de afgelopen negentig jaar uitgroeien tot een volwassen eiken-berkenbos met de rijkste broedvogelbevolking van het Nationaal Park Veluwezoom.

De laatste jaren worden vooral de inlandse eikenbossen in het land aangetast door de rupsen van enkele (nacht)vindersoorten, zo ook 't Asselt. Dit geeft in de loop van de voorzomer een kaal en triest beeld alsof het bos op sterven na dood is.

Gelukkig zorgt een tweede uitloop van de bladeren in juli-augustus (St. Janslot) weer voor redelijke bladbezetting. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw, dus meer dan een halve eeuw geleden, was er al eenzelfde explosie van voornoemde rupsen. De toenmalige boswachter zag dagelijks een "stroom" spreuwen vanuit het IJsseldal richting 't Asselt vliegen en daarna weerolgevreten retour gaan!

In het midden van de jaren zestig dreigde een groot gedeelte van het Herikhuizerveld, (de officiële naam van het heidegebied), dicht te groeien met bomen. Er is in die periode door Natuurmonumenten meer dan 6500 m³ aan hout verwijderd. En nog vergt het openhouden van dit unieke heidegebied, waar de ijstijden zo duidelijk zichtbaar hun sporen nagelaten hebben, veel inspanning van de beheerder. Een van de redenen voor het inzetten van grote grazers, zoals in dit geval IJslandse paarden, was dan ook het open houden van de heide. Iedereen die het resultaat van bijna 25 jaar begrazing bekijkt, kan zien dat het heidegebied inderdaad open gebleven is en dat de karakteristieke heidevegetatie floreert.

Van oudsher was Koepel de Kaap en het open heidegebied met zijn kleine zandverstuivingen, een nationale trekpleister. Men kwam van heinde en verre om hier te genieten van de natuur. Dagtochtjes met de bus vanuit het westen van het land naar de oostelijke Veluwezoom waren eerder regel dan uitzondering.

Heineken Kegelclub uit Rotterdam bij de Kaap

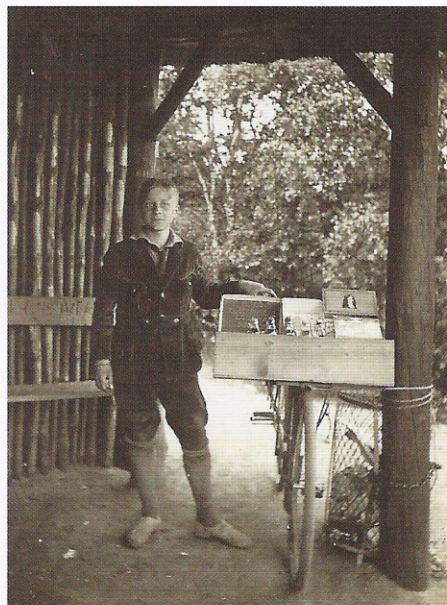
De pensions en hotels in de regio konden het aanbod van gasten dan ook nauwelijks aan.

In de dorpen Ellecom en De Steeg boden veel bewoners hun woonhuis deels aan als pensioengelegenheid. Al in 1897 had de VVV in Ellecom-De Steeg een eigen afdeling die wandelboekjes uitgaf met de vele pension- en overnachtingsmogelijkheden voor de toeristen. In de vele brochures die door de verschillende hotels en pensions uitgegeven werden werd Koepel de Kaap stevast genoemd en afgebeeld.

In de meer dan 100 jaar van het bestaan van "De Kaap" zijn ook talloze prentbriefkaarten van het koepeltje verschenen waarop het zowel van dichtbij als van veraf staat afgebeeld. Ondanks dat ondergetekende niet zo'n fanatieke verzamelaar is bestaat de collectie afbeeldingen van Koepel de Kaap al uit meer dan 200 stuks. Dat zegt vooral veel over de populariteit die het koepeltje en zijn omgeving had op de natuurzoekende mens.

Koepel de Kaap is door de jaren heen altijd een bescheiden uitspanning gebleven. Als je de vele foto's van Koepel de Kaap in de verschillende stadia van ontwik-

keling naast elkaar legt kun je goed zien hoe het uiterlijk veranderd is. Eerst werden aan de noordzijde twee wanden dichtgemaakt met verticale slieten. Omstreeks 1935 zijn alle vakken van de achtkant dichtgetimmerd met slieten, op twee na, zodat het uitzicht naar de hei toe bleef bestaan. In die tijd is ook de eerste exploitant

Derk Berger 14 jr. oud met transportfiets ca. 1930

(Derk Berger) van het koepeltje al gefotografeerd met zijn transportfiets met flessen limonade en een doos sigaren. Hij was de zoon van de eigenaar van het Wapen van Rheden, een café in het hart van Rheden aan de Groenstraat, hoek Schoolweg. Later zou hij, samen met zijn vrouw, restaurant de Posbank gaan exploiteren. Klaarblijkelijk is er ook oorlogsschade

ontstaan, want op een prentbriefkaart van net na de 2e WO is het dak ingezakt en hangt de zinken punt van het dak op halfstok.

Koepel de Kaap met ingezakt dak 24-07-1950

Nadat het koepeltje ergens in het begin van de vijftiger jaren weer was opgebouwd, bleek het ook plotsklaps twee keer zo groot geworden en voorzien van een volledig rieten dak met nokvorst. In het midden van de jaren vijftig kwamen er ook vensters met glas in, zodat het eens open en bescheiden schuilhutje, getransformeerd is tot een af te sluiten kiosk.

Koepel de Kaap ± 1955

De wens van de pachter aan het eind van de jaren tachtig, om het gebouwtje te vergroten en een toiletunit te bouwen, kon niet in vervulling gaan. De aanlegkosten van een rioolaansluiting richting Rheden of De Steeg zouden nooit met het schenken van kopjes koffie en de verkoop van blikjes limonade kunnen worden terugverdiend. Tijdens de tweede wereldoorlog is vlak bij Koepel de Kaap een Engels vliegtuig neergestort. Het betreft hier hoogstwaarschijnlijk een Spitfire, afb. 6 Vliegtuigwrak die boven Giesbeek was beschoten. Naar de exacte locatie en de eventuele resten van dit vliegtuig wordt nog onderzoek gedaan.

Bronnen:

Collectie W. de Wit

Schriftelijke mededelingen B. Teunissen, De Steeg

Foto vliegtuigwrak van Henk Masselink

Vliegtuigwrak

De zorg van de Gemeente Rheden voor een veilig stukje vlees

Frans Wellink

Voordat Frans Wellink uit Rheden in het verhaal op de volgende bladzijden vertelt over zijn eigen ervaringen met het slachthuis in Rheden, eerst een beschrijving van het fenomeen gemeentelijk slachthuis. Het was een door de Rijksoverheid opgelegde verplichting, waaraan ook Rheden vanaf 1922 niet ontkwam.

Het Gemeentelijk Slachthuis te Rheden (1922 – 1968)

Na invoering van de Vleeskeuringwet in 1922, werden krachtens artikel 20 van deze wet alle gemeenten verplicht een vleeskeuringsdienst in te stellen. De voorschriften en de uitvoering gesteld, in deze wet, konden het beste tot uitvoering worden gebracht in een Gemeentelijk Slachthuis, waardoor een constante controle gewaarborgd werd.

Allereerst een korte beschrijving van de werking en uitvoering van deze Vleeskeuringwet.

De hele organisatie van de Vleeskeuringwet, stond onder toezicht van een veterinair hoofdinspecteur en inspecteurs. De keuring werd opgedragen aan veeartsen en hulpkeurmeesters. Dit betekende dat 25% van de beschikbare veeartsen in Nederland kwamen te werken bij de vleeskeuringsdiensten. De veterinaire inspecteurs werden bij het samenstellen van vleeskeuringdiensten met diverse problemen geconfronteerd. In de eerste plaats de tegenwerking van veel burgemeesters, wethouders en raadsleden, die tevens het boerenbedrijf uitoefenden. De boeren raakten immers een stukje vrijheid en inkomen kwijt, doordat hun zieke vee dreigde afgekeurd te worden. Tot dusver werd er immers altijd nog wel een gaatje voor gevonden om het vlees te verhandelen.

De nieuwe wet verplichtte de vroede vaderen daarnaast tot hoge investeringen voor de gemeente, in het stichten van een vleeskeuringdienst en een gemeentelijk slachthuis.

Het duurde tot eind 1923 voordat in alle gemeenten vleeskeuringdiensten waren ingesteld. Aanvankelijk waren dat er in totaal 402.

Door een redactionele wijziging van de Hinderwet, werden de laatste juridische belemmeringen die de bouw van openbare slachthuizen ‘met slachtdwang’ in de weg stonden, opgeheven. Deze slachtdwang hield in, dat zelfslachters zoals slagers, vleeshandelaren, worst-

fabrikanten, enz., zover zij in dichte woongebieden hun slachtactiviteiten bedreven, gedwongen werden om hun vee in een gemeentelijk slachthuis te laten slachten.

Zo ging het slachten van varkens in 1898 door 'Exportslachterij Welling' te Didam. Rechts naast het liggende varken, Anna en Bernard Welling. Het vlees ging per spoor naar Arnhem en per kar naar Doesburg en naar Tolkamer voor de parlevinkers op de Rijn.

De overheid bood hierdoor de burgers bescherming tegen de overlast van deze particuliere slachtplaatsen, het in de handel brengen van ongezond vlees en verruimde de mogelijkheden van de gemeenten tot het bouwen van openbare slachthuizen.

Prijsvraag voor ontwerp

Minister Talma dacht in 1908 de oprichting en de bouw van gemeentelijke slachthuizen voor de gemeenten eenvoudiger te maken, door een internationale prijsvraag uit te schrijven met de bedoeling, bouwplannen te verkrijgen voor goedkope en doelmatige slachthuizen met koelinrichtingen.

In Arnhem werd in 1910 een slachthuis geopend naar het model van het winnend ontwerp, dat tot voorbeeld zou staan voor vele gemeentelijke slachthuizen in Nederland.

DE OPKOMST VAN DE OPENBARE SLACHTHUIZEN 1922-1938

89

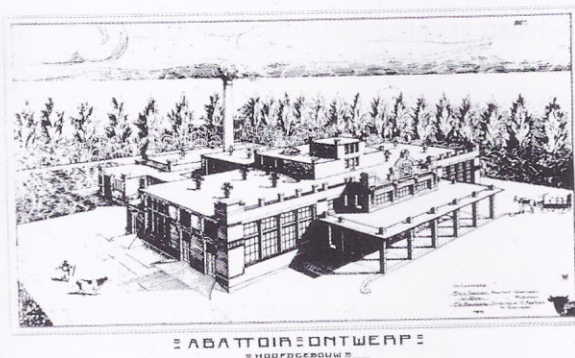

Fig. 31. Schets van één van de bekroonde slachthuisontwerpen uit 1909.

Het winnende ontwerp

Het ontwerp hield in grote trekken in dat een slachthuis moest bestaan uit een hoofdgebouw midden op het slachthuissterrein, met daar omheen de verschillende bijgebouwen. In het hoofdgebouw waren de slachthalen, koelruimten met machinekamer, dienstlokalen en ketelhuis ondergebracht (reine gedeelte). In de bijgebouwen waren, gescheiden van het hoofdgebouw, de stallen, meststort, darmwasserij en noodslachtplaats ondergebracht (onreine gedeelte).

De slacht en koelgedeelten werden gescheiden door een ruime verbindingshal. In deze hal en in het voorkoelhuis was een hangruimte, waar de slaggers en grossiers handel dreven.

Vanaf de bouw van het eerste gemeentelijk slachthuis in Rotterdam in 1883, werden tot 1913 achttien slachthuizen gebouwd. In de periode 1914-1921 kwam slechts één slachthuis tot stand. Tussen 1922 en 1930 werden er niet minder dan vijftig opgericht.

Deze vrijbank was ingesteld om toch nog enige waarde aan dit vlees te geven en daarmee het clandestien verhandelen van vlees van dode dieren te voorkomen. Verder was bepaald dat voorwaardelijk goedgekeurd vlees van de laatst genoemde categorie niet in vleeswaren mocht worden verwerkt. Door het toenemen van de welvaart kocht op den duur niemand meer vrijbankvlees. Aan het verkopen daarvan kwam omstreeks 1980 een einde.

De kosten van het apart slachten en de toegenomen strenge eisen van keuring van in nood gedode dieren, werden zo hoog en de opbrengsten zo laag, dat het niet meer de moeite loonde om in nood gedode dieren te slachten. Zij worden nu bij de boer opgehaald en vernietigd in een destructor. Destructoren vormen het sluitstuk van de vleeskeuring.

Afgekeurd vlees werd aan consumptie onttrokken en naar een destructor afgevoerd. In plaats van het te verbranden of te begraven, werd het vlees van afgekeurde dieren in het vervolg onbruikbaar gemaakt en na verhitte verwerkt tot diermeel (na de B.S.E.-crisis in het jaar 2000 wordt dit diermeel verbrandt), technische vetten en gelatine.

Ook de gemeente Rheden ontkwam niet aan het voorschift tot het stichten van een gemeentelijk slachthuis. Hiertoe werd in 1920 besloten tot de bouw van een dergelijke inrichting met twee dienstwoningen, aan de Dr. Langemeijerweg te Rheden. Het werd in 1922 geopend.

Het slachthuis te Rheden

Frans Wellink

In Ambt en Heerlijkheid werd een aantal jaren geleden medegedeeld dat de vereniging in 2004 het 50-jarig bestaan ging vieren. Deze mededeling werd begeleid met een oproep aan de leden om persoonlijke wetenswaardigheden uit haar oprichtingsjaar te melden. Een bijdrage van Frans Wellink is weer actueel, want het gebouw waarin het Rhedense slachthuis was gevestigd, wordt nu afgebroken.

hebben het voor U in voorraad. Vóór 8 uur 's avonds opgegeven is het bestelde 's morgens 8 uur op het Slachthuis te Arnhem aanwezig en wat meetelt: iedere dag vers en .... van Gelderse biggen.

Als vertegenwoordiger voor Arnhem, Dieren en omgeving hebben wij aangesteld de Heer W. ARENTZ te Silvolde, die U regelmatig wekelijks hoopt te bezoeken en onder No. 3478 (K 8350) bereikbaar is.

Mogen wij op uw begunstiging rekenen?

Wij zullen zorgen voor: prima waar, nette en coulante bediening, concurrerende prijzen.

Aanbevelend,

ENGRÓS- EN EXPORTSLACHTERIJ

WELLINK & Co.

BAARN   Telef. K 2954 - 3639 en 2251

DINXPERLO   Telef. K 8355 - 344 en 320

RHEDEN   Telef. K 8302 - 3004

HAMMEN - RIBBEN - SCHOULDERS - BUIKEN - VET SPEK (VERS EN GEZOUTEN)
WORST SPEK - MAGER MET - VET MET - KOPPEN - KRABJES - REUZEL
POTEN - NIEREN - WANGEN - HALSNEKKEN - LEVER - HARTEN - TONGEN

Alles steeds vers en in iedere hoeveelheid.

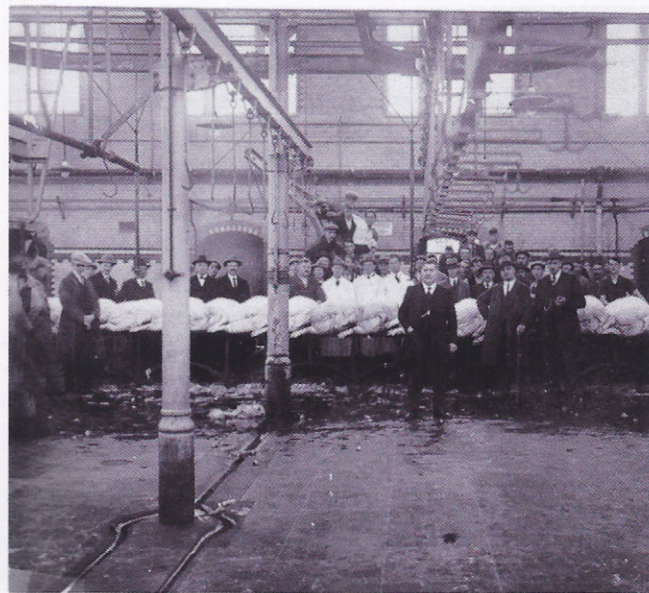
Voor mij was het jaar 1954 een gedenkwaardig jaar, omdat ik in dat jaar mijn vleesbedrijf begon op het Gemeentelijk Slachthuis te Rheden. Waarom vestigt een particulier bedrijf zich op een gemeentelijk bedrijf? Ambtenaren en ondernemers zijn niet direct de grootste vrienden. Maar laat ik beginnen met een zeer beknopte uiteenzetting over het gemeentelijk slachthuiswezen in Nederland in die dagen. Elke gemeente van een beetje importantie, de grootte, welstand en politieke samenstelling van een gemeente, was bepalend, had in de beginjaren van de vorige eeuw een gasfabriek, een rioolnet, elektriciteit, een waterleidingnet, slachthuis, vuilnis-ophaaldienst en meer van deze nutsvoorzieningen. Een gemeente was in die dagen bovendien verplicht door een wet uit 1922, boven een bepaald aantal inwoners, een gemeentelijk slachthuis in stand te houden. Niet om deze gemeenten in een verkeerd daglicht te zetten, maar meer als voorbeeld, omliggende (armere) gemeenten als Giesbeek, Doesburg, Brummen, Eerbeek, slechts enkele kilometers van de gemeente Rheden verwijderd, hadden in die dagen geen gemeentelijk slachthuis. Een kleine (rijkere) gemeente zoals Oosterbeek had daarentegen wel een gemeentelijk slachthuis(je). Geheel gebouwd in de stijl van deze plaats, keurig gedekt met een rieten dak.

Opkomst van de groothandel

Na het in gebruik nemen van gemeentelijke slachthuizen, veranderende het inkoopgedrag van de slaggers die verplicht waren op de gemeentelijke slachthuizen te slachten. Levend vee aankopen en op het gemeentelijk slachthuis slachten, het transport daarna van het vlees naar de slagerij en het ambtelijke gedoe eromheen, ging de slaggers te veel tijd kosten en aan een heel slachtdier zaten veel, voor hen onverkoopbare delen. De slaggers kochten liever dié delen die zij nodig hadden, bij de groothandel. Het gevolg was dat er alleen op maandag en dinsdag wat vee door de slaggers geslacht werd, de rest van de week was er in het gemeentelijk slachthuis niets te doen. Zodoende rezen de negatieve exploitatie-

kosten de pan uit. Het hoofd van de Vleeskeuringdienst (een veearts) die tevens directeur van een gemeentelijk slachthuis was, werd door de vroede vaderen verantwoordelijk gesteld voor deze negatieve financiële uitkomst. Hij moest bij hen op het matje komen en hij werd vriendelijk (soms ook wel onvriendelijk) verzocht om tekorten te voorkomen of in de hand te houden. Hem werd verstaan gegeven om een beetje actiever te zijn en op zoek te gaan naar bedrijven die dieren wilde slachten op het gemeentelijk slachthuis.

Zodoende zouden de onrendabele uren gevuld worden met slachtingen en de negatieve financiële uitkomsten daardoor omgezet in positieve. Zo geschiedde het ook te Rheden. Drs. E. Dinkelaer van Egmond, de toenmalige directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rheden, een bijzonder sympathieke en beminnelijke man, verzocht ons in 1954 om op het gemeentelijk slachthuis te Rheden varkens te komen slachten voor het voor ons aantrekkelijk tarief van f 0.50 per varken. Wij kenden deze manier van werken van huis uit.

Mijn grootvader verplaatste reeds in 1912 zijn grossierderij vanuit de binnenstad van den Haag naar het toen zo juist opgerichte gemeentelijk slachthuis in Den Haag. Mijn vader op zijn beurt verplaatste zijn grossierderij in 1936 van Barneveld naar het gemeentelijk slachthuis te Baarn. Ook hadden wij sinds 1951 een eigen slachterij te Dinxperlo.

Eerder hadden wij al geprobeerd om op het gemeentelijk slachthuis te Arnhem te gaan slachten, maar de directeur aldaar had door allerlei omstandigheden een positieve exploitatieuitkomst en dus geen behoefte aan grossiers. Deze zouden alleen maar een storende invloed hebben op zijn strak ambtelijk beleid en rustig bestaan. Een gemeentelijk slachthuis ging bijvoorbeeld pas om zeven uur open en was tussen twaalf en half twee gesloten. Een grossier wilde reeds om vijf uur beginnen en werkte 's middags door. Het gaf een ambtelijk ingestelde directeur dus veel extra drukte en rompslomp. En daar hielden die ambtenaren niet van.

Het te slachten varken (1ste prijs) voor de slachtplaats aan de Hoefkade in het hart van den Haag in 1908. In het midden mijn grootvader Frans Wellink met aan zijn hand mijn vader Willem Wellink.

Goed, het werd dus Rheden en van daaruit konden de klanten in Arnhem bediend worden.

Er moesten nog wel wat voorzieningen getroffen worden op het slachthuis te Rheden om het slachten en verwerken van de varkens soepel te laten verlopen. Maar omdat een particulier niet mocht investeren in materiële voorzieningen in een gemeentelijk slachthuis, om het slachten en uitsnijden van dieren efficiënter te doen verlopen, moest de Gemeente deze investeringen dus zelf doen. Door deze investeringen kon het aantal slachtingen verhoogd worden en ontving de gemeente meer slachtgelden. En dit laatste kon wel eens wat voeten in aarde hebben.

Te hoge kosten

Het mes sneed aan twee kanten: wij hoefden niet te investeren en de gemeente kreeg een rendabele exploitatie van hun slachthuis, wat zij zoals gezegd verplicht in stand moesten houden van de hogere overheden.

Enkele jaren later begon Jan Griffioen, een veehandelaar, runderen te slachten en te grossieren op het gemeentelijk slachthuis. In feite was het in huis halen van grossiers door de gemeentelijke slachthuizen, het paard achter de wagen spannen. Op den duur moest dit dan ook spaak lopen, want de slaggers kochten hun vlees bij de plaatselijke grossiers en slachten hierdoor dus weer steeds minder.

Na verloop van enkele jaren slachten de slaggers nog maar 5 tot 10 % van het totaal aantal slachtingen op de gemeentelijke slachthuizen.

Hier dient nog bij vermeld worden, dat er tot 1978 nog steeds een belachelijke wet gehandhaafd werd, uit de tijd van de trekschuit.

Alle vlees welke wij vanuit Rheden leverden aan bijvoorbeeld Arnhemse slaggers, moest eerst op het slachthuis te Arnhem herkeurd worden. Al het vlees moest uitgeladen worden en op tafels uitgesteld, waarna een keurmeester het vlees schouwde, vervolgens werd het vlees met een groot stempel blauw gestempeld en er

moest een heffing van f 0,10 per kilo betaald worden, waarna de vrachtauto weer beladen kon worden. Het betekende urenlang oponthoud en de kwaliteit van het vlees holde achteruit.

Door de hogere personeelskosten en zwaardere veterinaire eisen, was het voor de gemeenten niet meer vol te houden om op deze wijze door te gaan met het exploiteren van hun gemeentelijke slachthuizen ten behoeve van particuliere slachters.

In 1968 werden wij gesommeerd om minimaal 2500 varkens per week te slachten en de investeringen die deze hogere slachtingen mogelijk moesten maken, zelf te bekostigen. Er was namelijk een Duits slachtbedrijf, de firma Stücker, die in Nederland zijn vleugels wilde uitslaan en die zijn oog op het slachthuis in Rheden had laten vallen. Zij wilden wel de garanties geven aan de gemeente, om de genoemde hoeveelheid te slachten varkens.

De Firma Wellink moest daarop het slachthuis verlaten. Geen fraai gebaar van onze vroede vaders, maar goed, wij vertrokken naar het Gemeentelijk Slachthuis te Arnhem, alwaar een nieuwe actieve directeur was aangesteld, die ons graag er bij wilde hebben.

Helaas voor de gemeente Rheden liet de Duitse firma Stücker het afweten en in deze jaren lieten de hogere overheden de eis aan de gemeenten om een slachthuis te exploiteren ook varen. Het gemeentelijk slachthuis Rheden werd dan ook in 1968 gesloten en de Vleeskeuringdienst bij Arnhem gevoegd.

BOEK bespreking

Herborch

Een dag uit het leven van Herman van Steenre

Onlangs is een boekje verschenen over één dag in het leven van Herman van Steenre aan het begin van de 14e eeuw in Rheden. De auteur Arwout van Loon (pseudoniem) heeft op vlotte wijze een anekdotisch tafereel geschetst van een jonge man uit Steenderen, die tijdens een jachtpartij op wilde zwijnen in de bossen van Middachten, per ongeluk verzeild raakt in het dorp Rheden.

Het verhaal speelt zich af in de historische context van die tijd en voor lezers die het dorp Rheden goed kennen, zijn diverse locaties ook topografisch terug te vinden. Hij wordt na zijn verdwalen in de Onzalige Bossen opgevangen door de Benedictijnerbroeders van de hoeve "De Hof van Rheden" tegenover de dorpskerk in Rheden. De dag daarna is het jaarmarkt te Rheden en beleeft de 15 jarige jongeling voor het eerst wat er

zich in zo'n kort tijdsbestek allemaal af kan spelen in een middeleeuws dorp langs de IJssel. Het is een goed gedocumenteerd verhaal met uitgebreide bronvermelding, enige korte toelichtingen en een kort overzicht over het geslacht Middachten.

Alleszins de moeite waard en voor de prijs hoeft het niet te laten liggen. Het is een uitgave van Uitgeverij Triksel te Rheden en te verkrijgen bij de Read Shop in Rheden.

Cover boek Herborch

Walter de Wit

Boekbespreking “Gelderse canon”

Overzicht van belangrijke gebeurtenissen in de Gelderse geschiedenis gebundeld

REGIO – Onlangs verscheen bij Uitgeversmaatschappij Walburg Pers te Zutphen het boek *Geschiedenis van Gelderland*. De canon van het Gelders verleden verscheen onder redactie van Dolly Verhoeven en Marc Wingens.

De fraai uitgevoerde uitgave in hard cover geeft een overzicht van vijftig belangrijke gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Gelderse geschiedenis vanaf de prehistorie tot de huidige tijd.

De presentatie van het boek vond plaats op donderdag 14 oktober in Paleis Het Loo te Apeldoorn. Het eerste exemplaar werd daar overhandigd aan de heer Hans Esmeijer, gedeputeerde voor cultuur bij de Provincie Gelderland.

Gelderland kent een lange en rijke geschiedenis: van hertogen en steden, kerstening en godsdiensttwisten, ambachten en industrie. In deze canon van Gelderland wordt die geschiedenis op toegankelijke en samenhangende wijze tot leven gewekt. Een team van 35 deskundige auteurs leidt de lezer langs de aanleg van grafheuvels op de Veluwe, de slag om Groenlo in de Tachtigjarige Oorlog, De Biblebelt, de opkomst van steenbakkerijen langs de grote rivieren, de schilders van het Gelderse landschap, Operatie Market Garden in 1944 en de protesten tegen de kerncentrale in Dodewaard, om maar eens een paar onderwerpen te noemen.

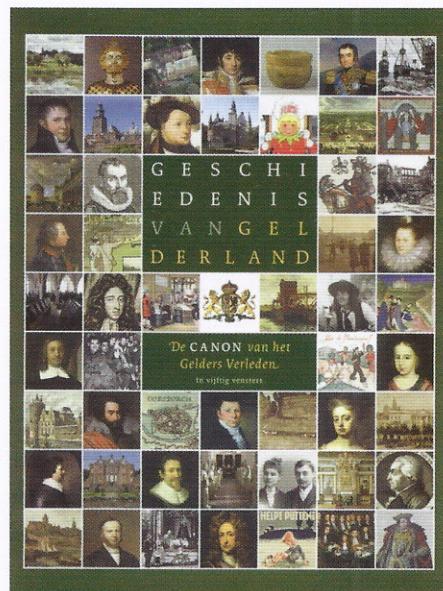
Geschiedenis van Gelderland besteedt aandacht aan de karakteristieke ontwikkelingen in de verschillende regio's van de provincie: de Veluwe met zijn papiermolen, ontginningen en toeristische trekpleisters, de Achterhoek en Liemers met hun adellijke huizen en hun steenfabrieken en het Rivierengebied met z'n pontjes,

fruitteelt en ruilverkavelingen. Behalve regionale accenten legt de Gelderse canon ook verbanden met de bredere, landelijke geschiedenis.

De vijftig hoofdstukken van de canon zijn rijk geïllustreerd en voorzien van toegankelijke literatuursuggesties én tips voor uitstapjes naar musea of bezienswaardigheden. Daarmee vormt deze canon niet alleen een prettig leesbaar boek, maar ook een praktische gids voor iedereen die belangstelling heeft voor de Gelderse geschiedenis.

Samensteller Dolly Verhoeven (1959) is eigenaar van historisch bureau Storia en bijzonder hoogleraar in Nijmegen. Marc Wingens (1964) is provinciaal consulent geschiedbeoefening en directeur van Stichting Gelders Erfgoed.

Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, geïllustreerd in kleur en zwart-wit, genaaid gebonden, ISBN 978.90.5730.669.3, prijs € 29,95; vanaf 1 mei 2011 wordt de prijs € 34,95 – 208 pagina's.

Cover boek *Gelderse canon*

In Memoriam

Jan Frans van Oosten Slingeland

Op vrijdag 12 november heeft een grote schare vrienden en bekenden afscheid genomen van Jan Frans van Oosten Slingeland. Tijdens een afscheidsdienst in de Jacobskerk te Aalten en later in het crematorium Berkenhove werd stilgestaan bij het spirituele en werkzame leven van deze bosbouwer in hart en nieren.

Wij kennen hem vooral als de oud-rentmeester van Kasteel Middachten en Kernhem, waar hij 23 jaar het beheer gevoerd heeft.

Behoudens bosbouwkundig ingenieur was hij ook Officier in de orde van Oranje Nassau begiftigd met de Gouden Penning van de Provincie Gelderland.

Geboren in Arnhem op 04-11-1919 en gestorven in Winterswijk op 08-11-2010 heeft hij in zijn 91 jarige en arbeidzame leven vele functies vervuld. In de zeventiger jaren was hij o.a. directeur van de Bosbouwpraktijkschool te Schaarsbergen. Als directeur van de Stichting Het Gelders Landschap, tevens directeur van de Stichting Gelderse Kastelen, heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de samensmelting van deze twee stichtingen.

In zijn spaarzame vrije tijd vervulde hij ook nog diverse voorzittersfuncties, o.a. bij de Kegelclub Dieren, waar hij tot aan zijn dood lid van is gebleven.

Voor de Oudheidkundige Kring heeft hij aan de basis gestaan van de oprichting van onze kring in 1954 en was tevens de eerste voorzitter en later erelid van onze kring.

Hij was ook de drijvende kracht achter de Stichting Kadastrale Atlas die eerst lokaal, maar later een groot deel van Nederland, opnieuw in kaart gebracht heeft.

Zijn eerste publicatie was een proefschrift over het bosgebied De Sijsselt bij Ede. Nog vele andere publicaties zouden volgen, zoals het boek over het honderdjarig

bestaan van de Kegelclub uit Dieren.

Het was een gedreven mens, die goed anderen kon enthousiasmeren en betrekken bij zijn vele projecten.

Hij was een conflictmijdend manager, die als voorbeeld kan dienen voor het hedendaagse management.

Hij had een bijzonder, en door velen gewaardeerd, gevoel voor humor dat altijd op gepaste wijze gebracht werd.

Hij is van ons heen gegaan in alle rust en kalmte die hij zichzelf ook wenste en zoals een van zijn kinderen verwoordde bij de afscheidsdienst:

“Hij zal de bomen vergeten maar de bomen hem niet”

Walter de Wit

Jan van Oosten Slingeland 27-6-2001

BESTUURSmededelingen

Van het bestuur

In november bereikte ons het bericht dat de eerste voorzitter van de Oudheidkundige Kring, de heer J.F. van Oosten Slingeland, is overleden. De heer Van Oosten Slingeland is van grote betekenis voor de Oudheidkundige Kring geweest als medeoprichter en als voorzitter van de kring, een functie die hij vele jaren bekleedde. Ook na zijn verhuizing uit De Steeg bleef de heer Van Oosten Slingeland tot voor kort lid en trouw bezoeker van activiteiten van de Kring. Wij wensen zijn familie veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

De najaarslezingen hebben inmiddels plaatsgevonden en de Oudheidkundige Kring maakt zich op voor een nieuw jaar. In het voorjaar zullen er weer interessante lezingen plaatsvinden en een voorjaarsexcursie. Ook ondersteunt de Kring de activiteiten om te komen tot de Canon van de Gemeente Rheden. Momenteel worden hiervoor de artikelen geschreven en wordt er gezocht naar sponsors. De Oudheidkundige Kring heeft mede hiervoor de aanvraag gedaan voor een ANBI status. Een gift aan een organisatie met deze status is aftrekbaar voor de belasting. Wij hopen zo de benodigde gelden voor deze canon te kunnen verkrijgen en bevelen dit doel van harte aan.

(Meer informatie hierover vindt u ook op de site van de belastingdienst.)

Rest mij u namens alle bestuursleden hele goede kerstdagen te wensen, wij hopen u in het komende jaar weer te ontmoeten bij één van onze activiteiten.

José Wunderink – van Dijk, voorzitter

*Ambt & Heerlijkheid
een uitgave van de
Oudheidkundige Kring
Rheden - Rozendaal*

